

1870

DE TJANDI BARABOEDOER

OP MIDDEN-JAVA

DOOR

Dr. J. GRONEMAN

*Eere-voorzitter der Archaeologische Vereeniging
te Jogjakarta,*

Derde, nieuw bijgewerkte uitgaaf.

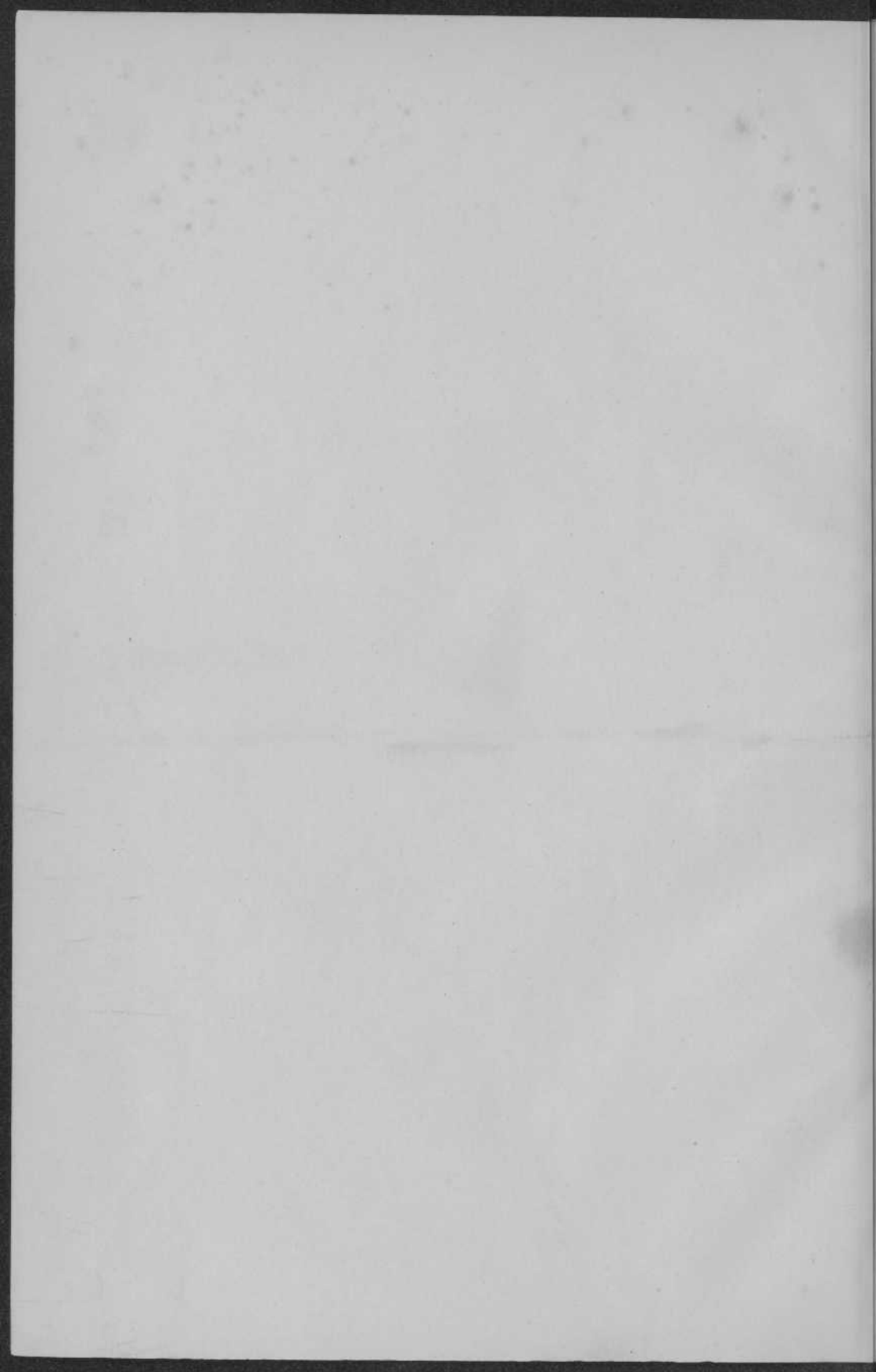
SEMARANG,
G. C. T. VAN DORP & Co.,
1900.

E 27

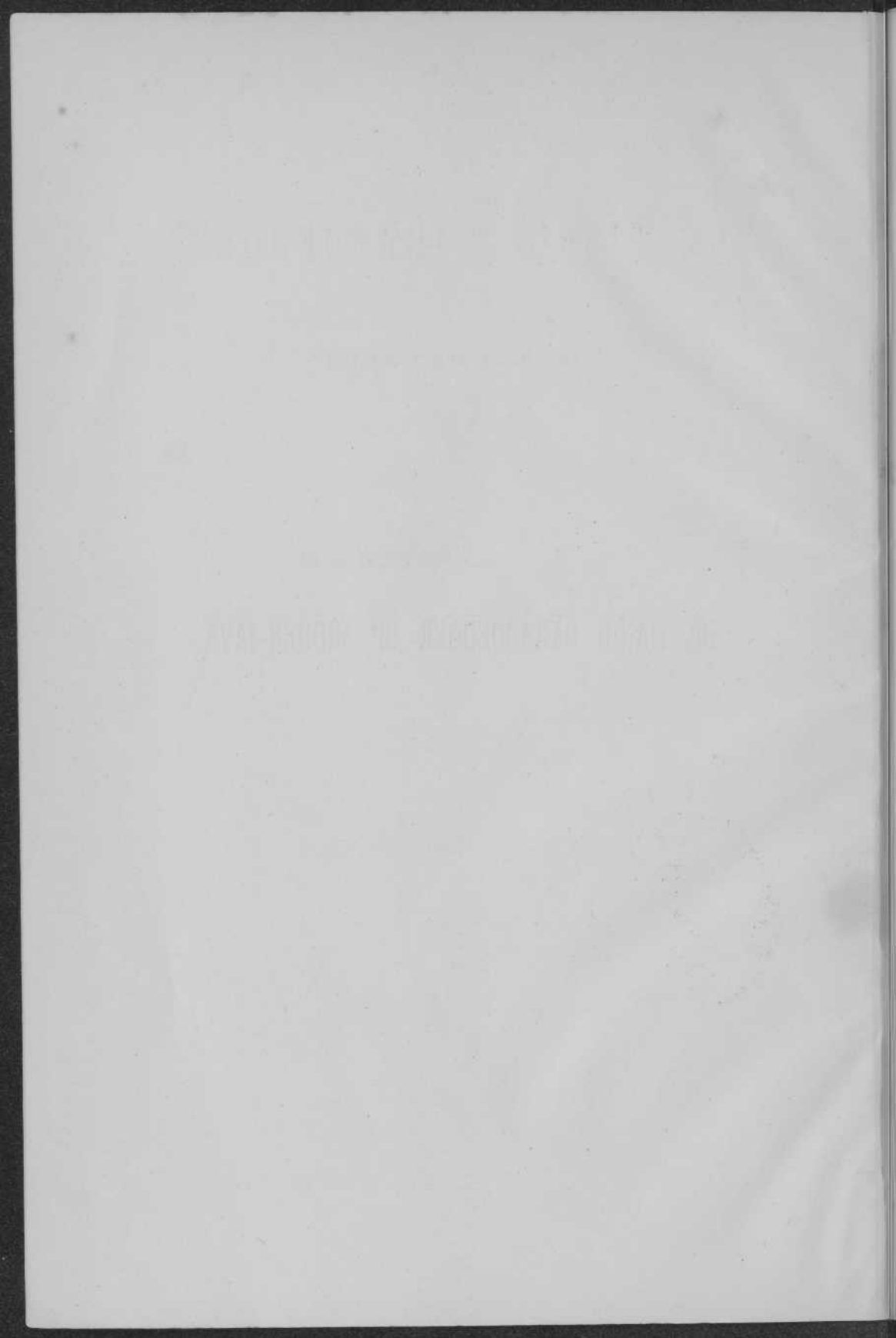
7308

1870
E27

DE TJANDI BĀRĀBOEDOER OP MIDDEN-JAVA.

DE TJANDI BARABOEDOER

OP MIDDEN-JAVA

DOOR

Dr. J. GRONEMAN.

*Eere-voorzitter der Archaeologische Vereeniging
te Jogjakarta.*

Derde, nieuw bijgewerkte uitgaaf.

SEMARANG,
G. C. T. VAN DORP & Co.,
1900.

9029/63

VOORBERICHT.

Sedert ik in 1885 mijn eerste opstel over den Tjandi Bārāboedoer schreef ⁽¹⁾ is onze kennis van de Javaansche oudheden, door 't ontruimen en ontgraven van reeds bekende maar met puin gevulde en overdekte, en door 't ontdekken en onderzoeken van vroeger onbekende bouwvallen ⁽²⁾ en van de geheele reeks beeldwerken aan den voet van den Bārāboedoer belangrijk toegenomen.

De vroegere beschrijvingen voldeden daarom al lang niet meer, en toen de Archaeologische Vereeniging te Jogjakartā mij voor ongeveer 9 jaren verzocht een herdruk van mijn bovengenoemd opstel te mogen uitgeven, gaf ik, ten behoeve der voortdurend in aantal toenemende bezoekers van den bouwval, een naar de ontdekkingen der laatste jaren omgewerkte en aangevulde beschrijving, die nu, na voortgezette studie van 't onderwerp, vooral ook tengevolge van 't bezoek van den Boeddhistischen koning van Siam, die onder mijn geleide in 1896 drie dagen op den Bārāboedoer doorbracht, wederom aanvulling behoeft.

Daaraan meen ik door de uitgave van dit boek te voldoen.

(1) Opgenomen in de *Indische Gids* van 1887.

(2) De *Tjandi's Parambanan en Idjo*. Zie *Indische Gids* 1887 en 't *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* 1888.

THE 1914-15 SEASON

The 1914-15 season was a very successful one for the station. The total catch was 1,200 tons, which was a record for the station. The catch was made up of 800 tons of fish and 400 tons of shellfish. The fish catch was made up of 600 tons of cod, 100 tons of haddock, and 100 tons of other fish. The shellfish catch was made up of 200 tons of oysters, 100 tons of mussels, and 100 tons of other shellfish. The catch was made up of 800 tons of fish and 400 tons of shellfish. The fish catch was made up of 600 tons of cod, 100 tons of haddock, and 100 tons of other fish. The shellfish catch was made up of 200 tons of oysters, 100 tons of mussels, and 100 tons of other shellfish.

The 1914-15 season was a very successful one for the station. The total catch was 1,200 tons, which was a record for the station. The catch was made up of 800 tons of fish and 400 tons of shellfish. The fish catch was made up of 600 tons of cod, 100 tons of haddock, and 100 tons of other fish. The shellfish catch was made up of 200 tons of oysters, 100 tons of mussels, and 100 tons of other shellfish. The catch was made up of 800 tons of fish and 400 tons of shellfish. The fish catch was made up of 600 tons of cod, 100 tons of haddock, and 100 tons of other fish. The shellfish catch was made up of 200 tons of oysters, 100 tons of mussels, and 100 tons of other shellfish.

I

De Boeddhisten gelooven dat hun gemeente, hun eeredienst, hun kerk, of hoe men 't noemen wil, 24 eeuwen geleden gesticht werd door den wijsgeerigen en menschlievenden koningszoon van *Kapilawastoe*, GAOETAMA, den *Sjâkja moeni* of *wijzen Sjâkja*, den *Boeddha* of *Verlichte*, en zij nemen alles wat latere legenden van hem, ook van zijn *vroegere levens*, verhaald hebben, als geschiedkundige waarheid aan.

Bevoegde indologen, en vooral onze hoogleeraar H. KERN, hebben bewezen dat veel daarvan, wat historisch niet waar kan zijn, volkomen verklaarbaar wordt, wanneer men 't als *mythe*, en den held van die mythe als een zonnegod opvat, en dan is 't ons, niet-Boeddhisten, onverschillig of die legenden een geschiedkundigen grondslag hebben of niet, en of dus de *Boeddha* der Boeddhisten werkelijk geleefd of nooit bestaan heeft.

Maar onbetwijfelbaar zeker is 't dat ongeveer drie eeuwen vóór den aanvang onzer jaartelling 't Boeddhisme als zoodanig bestond en door koning ASJOKA den groote beleden en door voor een deel nog bewaard gebleven inschriften op zuilen en rotswanden gehuldigd werd ⁽¹⁾.

Dat Boeddhisme leerde dat de mensch zich door een reinen levenswandel van zinnelijken hartstocht en zonde bevrijden, en daardoor van de ellende van 't leven en van den vloek van 't

(1) - Zie o. a. H. KERN's *Geschiedenis van het Boeddhisme*, II, bl. 308 en vv. en Dr. S. LEFMANN's *Geschichte des alten Indiëns*, Berlin 1880, bldz. 768 en vv. en de afbeeldingen op bl. 769 en de plaat: *Der Asokafelsen von Girnaroden Funâgadh im Jahre 1869*, in de 3de aflevering van dat werk, tegenover bl. 257.

voortdurend in andere, menschelijke of dierlijke, levensvormen herboren worden, verlossen, en de eeuwige rust winnen kon. En daarom predikte 't Boeddhisme zelfbeheersching, zelfverloochening en zelfoverwinning; liefde jegens alle medelevenenden, jegens menschen en dieren; verdraagzaamheid tegenover anderen, zonen van verschillende kasten en leden van elk der vele godsdienst-sekten.

't Oorspronkelijke Boeddhisme was geen godsdienst, want het kende geen god, en geen persoonlijke onsterfelijkheid. Maar evenmin als alle andere scheppingen van den tijd en van menschelijke hervormingszucht bleef 't zijn oorspronkelijk karakter behouden, en 't was na de scheiding in twee hoofdafdeelingen (in 't eerste jaar onzer jaartelling), in de zoogenaamde *noordelijke* en *zuidelijke* kerken, vooral de noordelijke of 't *Mahājāna*, dat naast den Boeddha dezer wereld nog andere Boeddha's, als verlossers van vorige en volgende werelden, aannam, en in allen verschijningsvormen van eenzelfde oorspronkelijke en onpersoonlijke godheid: *Adi-Boeddha*, zag, en zelfs de goden of althans enkelen van de goden der Hindoe's als *awatāra's* van dienzelfden *oer-Boeddha* in haar godenhemel opnam ⁽¹⁾. Dat dit Boeddhisme tegenover dien hemel ook een hel uitvond, is begrijpelijk. Geen verblijf echter van voor eeuwig verdoemden, zooals de hel der Christenen.

Maar de zuidelijke kerk, 't *Hinajāna*, week minder ver van de oude leer af, al bleef 't zich zelf evenmin geheel gelijk; want ook in zijn pagoden treft men enkele godenbeelden aan, die als voorstellingen van den Boeddha beschouwd worden ⁽²⁾.

⁽¹⁾ Zie mijn in 1893 door 't Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. uitgegeven plaatwerk: *Tjandi Parambanan na de ontgraving*, en daarin de lichtbeelden van vele als *Bodhisatwa's* voorgestelde goden, en mijn gids voor de bezoekers van: *de Bouwvallen van Parambanan*, uitgegeven te *Jogjakarta*.

⁽²⁾ In de Boeddhapagoden, die ik op *Seilon*, in en nabij *Kolombo* bezocht, zag ik 'slecht geschilderde of gehouwen en geverfde beelden van *Sjīwa* en van *Ganesja*. De monniken, die mij rondleidden, noemden die beelden afbeeldingen van *Boeddha*.

't Boeddhisme is sedert eenige eeuwen weder door de oude godendienaren uit zijn geboorteland verdreven en door Sjiwātische en andere Hindoe-godsdiensten vervangen geworden, die later weder voor een deel door den *Islām* werden verdrongen. Maar 't Hīnājānisme heerscht nog op *Seilon*, in *Siam* en in *Burma*, en 't Mahājānisme in *Nepāl* en in *Tibet* en, nog meer verbasterd, in *China* en *Japan*. Op *Java* heeft het eenige eeuwen gebloeid, doch werd het ten slotte door de fanatieke en volstrekt onverdraagzame volgelingen van *Allah* en MOEHAMMAD, volkomen uitgeroeid. Dat was de dood na 't leven, de slavernij der zinnen na de beheersching daarvan; de ondergang van een voor altijd verloren beschaving en van een hoog ontwikkelde kunst, welker scheppingen nu nog als bouwvallen getuigen van haar verdwenen grootheid.

Dat Mahājānisme zag in den Boeddha slechts den verlosser van *deze* wereld, en eerde nevens hem de Boeddha's van *drie* vroegere werelden en zelfs nog een *viyfdēn* Boeddha, die een andere wereld verlossen zal, die eerst na den ondergang van de *onze* uit den nacht van den tijd ontstaan moet. 't Zijn de *viyf Dhjāni-Boeddha's*: WAIRO TJANA, AKSHOBJA, RATNA-SAMBHAWA, AMITĀBHA en AMOGHASIDDHA. En naast deze vijf Boeddha's huldigde 't de vijf *Bodhisatwa's* of Boeddha-zonen of Boeddha's in wording, in den toestand van zelfoefening of zelfbeproeving, die aan 't Boedddhaschap voorafgaat. 't Zijn in dezelfde volgorde: SAMANTABHADRA, WADJRAPĀNI, RATNAPĀNI PADMAPĀNI en WIJWAPĀNI. Deze Dhjāni-Boeddha's en Bodhisatwa's kent de *zuidelijke* kerk niet, en hun beelden op den Bārāboedoer en in andere tjandi's op *Java* bewijzen dus dat de Boeddhisten van die tempels tot de *noordelijke* kerk behoord hebben.

't Spreekt echter van zelf dat ook zij onder al die heiligen den Boeddha van *deze*, van *hun* wereld, AMITĀBHA, als *hun* Heer en verlosser vereerden, en aan zijn leven op aarde als mensch en vorstenzoon, als askeet en leeraar, geloofden, als de Israëlieten aan de persoonlijkheid van hun *Jahvé*, hun Heer der

heerscharen, hun god van strijd en van wraak; en als onze Germaansche voorouders aan die van *Odhin*, van *Thor* en aan den stervenden zonnegod *Baldoer*.

En wanneer wij dus de door die Boeddhisten gebouwde tempels willen beoordeelen en begrijpen, dan moeten we van dat zelfde standpunt uitgaan, en den held der legende aannemen, als had hij werkelijk geleefd en geleden, om al wat leeft en lijdt en sterft van den zondenlast des levens te verlossen en van den vloek des doods.

II.

De Boeddhisten beweren dat de asch van den Boeddha onder acht steden verdeeld en daar begraven werd, en dat koning ASJOKA weder zeven van die grafplaatsen deed openen en de heilige asch, in 84000 metalen of kristallen of steenen vazen verdeeld, door 't gansche rijk en daarbuiten deed verspreiden en onder grafheuvels of *stôepa*'s bewaren.

Wij weten reeds dat met dezen koning de eigenlijke geschiedenis van 't Boeddhisme, in de *derde eeuw vóór onze jaartelling*, aanvangt en dat nu nog in verschillende deelen van vóór-Indië bewaard gebleven en op zijn last gebeitelde rotsinschriften daarvan een onwraakbaar getuigenis geven (1). En nu moge dat getal van 84000 overdreven zijn — 't feit dat de Boeddhisten toen reeds, overal waar ze zich vestigden, kleine hoeveelheden asch of been, die zij voor overblijfsels van 't lijk van den Boeddha hielden, onder aarden of steenen grafheuvels bewaarden en als relikwiën van den grooten Meester vereerden, is door vele nog bestaande en geopende graven bewezen geworden (2).

Waar dus Boeddhisten een gemeente stichtten, daar werd

(1) Zie noot 1, blz. 7. 't Onbekende, zeer oude letterschrift werd eerst na een jaren achtereen voortgezette studie door den indoloog PRINCEPS ontcijferd en gelezen.

(2) In een tempel te *Kandy* op Seilon wordt een tand bewaard die, ofschoon van dierlijken oorsprong, een vroegeren in een brand verongelukten z. g. *Boeddha*-tand vervangen heeft en als zoodanig verzorgd en gehuldigd wordt; de *Dalada*, en de heiligste pagode van dat eiland, de *Thoeparama*, bezit een van 's meesters sleutelbeenderen, altijd volgens de bewering der geloovigen, en zeker met evenveel recht als de katholieken de echtheid van hun vele relikven van Jezus en van de apostelen handhaven.

ook zulk een vaas met asch onder zulk een heuvel of stōepa begraven, en die heuvel werd dan als 't graf van den Meester zelf geëerd (1).

Die heuvels waren echter even slecht tegen 't weder en den tijd als tegen schendende menschenhanden of dierenklauwen beveiligd, en daarom bouwde men die later van steen, de *dāgaba* of *dagob*, en plaatste men die meestal op een voetstuk van lotusbloembladeren, de voor indische goden- en heiligenbeelden schier onmisbare *padmāsana* (2).

't Feit dat men aan die dagob's den vorm van menig tempelversiersel ontleende, ook dien van de handbel of bidschel, die nu nog, ook door den *wisjoe* in chineesche tempels, geluid wordt, bewijst wel dat dit grafteeken hoog in eer wordt gehouden.

(1) Soms wellicht ook wel de asch van een anderen lateren Boeddha-heilige, als er geen Boeddha-asch of relik meer verkrijgbaar was. Later werd ook de asch van vorsten en grooten, misschien ook van *goeroe's* of leeraren, van priesters of monniken in zulke heuvels bijgezet, waarboven dan ten slotte de heerlijke mausolea gebouwd werden, wier bouwvallen wij nu nog bewonderen.

(2) De bewering dat die dagob's naar de lotusbloem, de heilige *pādma*, gevormd zouden zijn, en dat de openingen in de doorzichtige dagob's der ronde terrassen boven op den Bārāboedoer de ledige zaadholten van 't vruchtbed van den rijpen lotus zouden voorstellen, gaat niet op. (Zie 't na te noemen werk van Dr. C. LEEMANS, bl. 456). De bloembladeren van den lotus toch vallen af vóór dat ze zich naar beneden ombuigen en dan blijft de zaaddoos alleen op den bloemstengel staan als een *omgekeerde* kegel of koepel, wiens vlakke, naar boven gekeerde en eerst later, bij 't ombuigen van den verdorrenden stengel, naar beneden gerichte *basis* door de zaadholten doorboord is. *Niet* de zijwanden, want die blijven gaaf. De openingen moeten dus een andere beteekenis hebben, dan uit deze waarneming der natuur afgeleid kan worden.

III.

Wij weten niets van de Boeddhisten die, elf eeuwen geleden, de landstreken bewoonden, waar later 't moehammedaansche rijk *Mataram* ontstaan is ⁽¹⁾.

Wij begrijpen dat zij uit Indië gekomen zijn, vermoedelijk uit het Noorden, maar hoe lang dat geleden is, en wanneer zij begonnen zijn hun Boeddha-asch een passende bewaarplaats te bouwen, dat weten wij niet.

Maar dat ook de *Bārāboedoer* zulk een bewaarplaats geweest moet zijn, is begrijpelijk, te meer daar de tempel veel te groot schijnt voor een mausoleum zelfs van den machtigsten vorst van 't voormalige boeddhistische rijk van Midden-Java.

In strijd met de meening van RHYS DAVIDS, die den *Bārāboedoer* niet ouder schatte dan ongeveer 700 jaren, stellen wij den ouderdom van dat monument, op grond van later gevonden gegevens, op nagenoeg elf eeuwen ⁽²⁾.

(1) We weten alleen dat daar eenmaal een *Hindoerijk* van dien naam bestaan heeft, want een in oud-javaansch beschreven koperen plaatje vermeldt in een eedformulier de woorden: *Sri mahārādjo i Mataram d. i. Z. H. de Koning van Mataram*. (Zie de Notulen van 't Bat. Genootschap v. K. en W. van 2 Febr. 1886. Deel XXIV, bl. 27).

(2) 't Letterschrift der opschriften boven enkele der beeldwerken aan den voet der buitenmuren moet, volgens den hoogleeraar KERN, ongeveer van 't jaar 800 der *Sjaka*-jaartelling, dus uit onze *negende* eeuw, dateeren. Dit komt overeen met den ouderdom der Boeddhatempels in de vlakte van *Parambanan*. Van een dezer tjandi's toch getuigt een beschreven steen, dat de vorst dien tempel, ter eere van zijn (vermoedelijk dāar begraven), *goeroe* in 't *Sjaka*-jaar 701 gesticht en aan *Tārā* gewijd heeft. (Zie *Notulen v. 't Bat. Genootschap* van 2 Febr. 1886, bl. 25). En in 't jaar 415 trof de chineesche Boeddhist FA HIEN reeds vele *brahmaansche* Hindoe's op Java aan. Van Boeddhisten spreekt FA HIEN niet, wat echter niet bewijst dat hij onder hen geen geloofsgenooten heeft ontmoet, of dat die niet in de binnenlanden, die hij misschien niet bezocht, leefden.

Dat de Boeddhisten van Midden-Java toen een machtig volk vormden, blijkt uit den omvang en de pracht van den bouw, die alle andere bekende Boeddhatempels in kunstwaarde overtreft en eenig geacht wordt op de gansche aarde.

De grottempels van *Alara* en *Adjoenta* in Voor-Indië mogen meer omvang hebben en *Angkor* in Siamisch *Kambodja* ook van verre veel grootscher schijnen, de Bārāboedoer is volgens bevoegde beoordeelaars, die ook die tempelbouwwallen bezochten, ontegenzeggelijk schooner, door de éénheid van 't geheel en de harmonie der deelen, door den adel der scheppende gedachte en de voortreffelijkheid der uitvoering.

Die eenheid pleit voor de meening dat een enkel bouwmeester 't plan ontworpen moet hebben; maar alleen een man van groote denkkraft kon *zulk* een plan scheppen en door vele honderden bouwkunstenaars en beeldhouwers en duizenden en nog eens duizenden arbeiders in een onberekenbaar groot aantal jaren doen uitvoeren.

't Is niet denkbaar dat zooveel arbeid en zooveel tijd bevolen en verbruikt kan zijn voor den bouw van een mauzeleum van den machtigsten vorst. Maar er zijn redenen genoeg om te gelooven dat *de* vorst, die den bouw van den Bārāboedoer bevolen heeft, en onder wiens regeering die aangevangen is, lang vóór de voltooiing daarvan gestorven, en zijn asch in de tjandi *Mendoet* begraven moet zijn, of, juister, dat zijn opvolger of zijn kinderen en bloedverwanten, mogelijk ook zijn volk, den *Mendoet* boven zijn graf gebouwd hebben als een waardig mausoleum voor den vorst die aan zijn volk een *Bārāboedoer* schonk.

Enkele onafgewerkte gedeelten, vooral ook onder de beeldwerken onder aan den nu weer bedekten voet van den buitenmuur, doen vooronderstellen dat die bouw nauwelijks beëindigd en 't beeldwerk niet geheel afgewerkt was, ten tijde van 't verval of van den ondergang van 't boeddhistische rijk.

Meer dan duizend jaren zijn daarna over den prachtbouw

heengegaan. Aardbevingen en aschvallen hebben zijn steenmassa's ontzet, zonnehitte en stortregens de verweering er van ingeleid en bevorderd, plantenwoekering zijn grondvesten uiteengedreven en kortzichtige slaven van onverstand of dweepzucht zijn kunstwerken geschonden — maar nog staat daár de bouwval als een indrukwekkend feit, bijna even ongelooflijk als onloochenbaar; een machtige schepping van den denkenden geest van 't verleden, een steenen *epos*, onsterfelijk, ook in zijn verval.

IV.

De eerste Boeddhisten brachten dus waarschijnlijk één of meer vazen met asch, die van den Boeddha zelf of van een anderen Boeddha-heilige afkomstig heette te zijn, naar Java over, om die op de plaats hunner nederzetting onder een eenvoudigen aardheuvel of in een kunstelooze *dagob* weg te sluiten en aan de vereering der geloovigen over te geven, als ware die aard- of steenhoop 't graf van den Meester zelf.

Maar de kolonie groeide aan en werd een groot en machtig rijk, en — even als de Christenen, die eerst in grotten of in een katakombengang bijeen kwamen, later kerken bouwden, on- overtroffen in rijkdom en schoonheid, als de Sint-Pieterskerk te Rome en de Keulsche dom — zoo achtten ook de latere Boeddhisten den eenvoudigen steenhoop niet meer voldoende, en voelden zij behoefte aan iets beters, iets waardigs en grootschs, en 't eindgevolg was een *dagob* van ongewonen omvang en ernstigen stijl, omgeven door een aantal telkens lager afdalende terrassen, met rijk behouwen beeldwerk bedekt of ommuurd, dat met de welsprekendheid der beeldende kunst of in de dichtertlijke taal der symboliek spreken moest van den Meester en zijn leer; van den Verlosser en de verlossing; van de ongenoegzaamheid van 't leven en de overwinning van den dood (*).

Wie die *dagob* wilde naderen om zijn bloemenoffer te bren-

(*) Ik geef deze beschouwing van 't geleidelijk ontstaan van den Bārāboedoer als een betwistbare stelling. Maar hoeveel schooner en kunstrijker zijn de hoogverheven beeldwerken van deze javaansche Hindoe-tempels, dan de kunstelooze muurschilderingen, die in de door mij bezochte Seilonsche pagoden vermoedelijk dezelfde beteekenis hebben!

gen, zijn leven te overdenken of zijn hulde biddend te uiten ⁽¹⁾, moest al die terrassen beklimmen en mogelijk wel al die beeldwerken langs wandelen, die den Boeddha en zijn leer voor hem deden herleven en hem de oplossing in 't *nirwāna*, de toenadering tot het oneindige *niet-zijn*, predikten als 't einddoel van alle leven, als de verlossing van de ellende van 't zinnelijk bestaan ⁽²⁾.

Daar herinnerde menig beeld hem dat de overwinning van zich zelf, dat de beheersching der zinnen, dat eenvoud en reinheid, waarheid en ootmoed en menschen- en dierenliefde den rechten weg naar dat einddoel deden vinden, en wie niet zien-de-blind bleef, bereikte eindelijk 't graf van den Meester in een stemming, zoo rein en verheven, zoo ernstig en weldadig, dat de bedevaart zelf reeds een stap was geworden op den goeden weg.

Nochtans niet gelijkelijk voor allen. Want ook de indrukken, daar ontvangen, waren voorbijgaand; en menigeen wellicht, die om andere redenen opging, om den vorm te dienen of den schijn te bewaren, bleef voor die indrukken even ongevoelig als voor 't machtige vergezicht, dat de hoogste terrassen op de omliggende bergen, valleien en vlakten te aanschouwen geven, en dat ook nu nog den ernst en 't genot van een beklimming van den bouwval verhoogt.

(1) Boeddha zelf achtte 't gebed waardeloos, maar de Boeddhisten van lateren tijd baden, zonder echter de beelden zelf te aanbidden. De Chineezers — zeer verbasterde Boeddhisten — steken hun pijpen aan de vlam der op 't altaar brandende offerkaarsen aan, zonder daarin heiligschennis te zien.

(2) 't *Nirwāna* is volgens RHYS DAVIDS de toestand van zondeloosheid of heiligheid, die den mensch rijp maakt voor den dood *zonder wedergeboorte*, 't *parinirwāna*. Maar de juiste beteekenis van 't *nirwāna* verschilt naar gelang van tijd en sekte. Zie: KERN I, bl. 361 en: RHYS DAVIDS: „*Het Boeddhisme en zijn stichter*” (Amsterdam 1879) bl. 75, 115 en vv. en 138—145.

V.

Volgen wij den weg, dien de pelgrim vermoedelijk insloeg, den heuvel op, die den zwaren steenklomp draagt.

Van de kleine vlakte aan zijn noordwesthoek overzien wij 't geheel: een veelhoekige pyramide van zwartgrijsen steen, een chaös van koepels en naalden, van inspringende muren en uitspringend lijstwerk, door één hooger en middenkoepel gekroond, welks spits verloren is gegaan.

Wij naderen en beklimmen 't buitenterras: een zes-en-dertig hoekige steenvlakte of, duidelijker misschien: een vierkant, waarvan elke zijde tweemaal rechthoekig naar buiten uitspringt, en dat aldus den evenveelhoekigen tempel zelf omsluit (1).

Dit terras behoort niet tot het oorspronkelijke bouwplan. Ongeveer twee meters dieper ligt een ander, dat zich vroeger drie meters verder naar buiten uitstreckte en nu grootendeels onder een last van vijf-en-een-half-duizend kubieke meters steen verborgen ligt (2).

Denk u ook dit lagere terras nog ruim een meter diep weg, en ge komt op 't vermoedelijk oorspronkelijk buitenterras, welks onbedekt gebleven buitengedeelte geheel verloren is gegaan en waarvan de grenzen dus niet meer bepaald kunnen worden.

Toen in 1890 de bovenlaag tijdelijk bij gedeelten, volgens mijn, door 't Bestuur van de *Oudheidkundige Vereeniging* aan de

(1) De hoektrap tegenover de *pasanggrahan* is daar eerst in lateren tijden gerieve der bezoekers uit afgevalven tempelsteenen opgebouwd.

(2) Deze bovenlaag is 2,15 M. hoog en 6,5 M. breed. 't Lagere terras was daarbuiten nog 2,95 M. breeder en 1,18 M. hoog. Ik geef in den tekst ongeveer juiste cijfers, die voor mijn doel voldoen.

Regeering voorgesteld, werkplan ⁽¹⁾, opgebroken en de benedenhelft van den buitenmuur des tempels ontbloot werd, vonden we, onder 't zware stelsel van lijsten en banden, dat nu voor een deel weder als een schoone sokkel op 't door ons betreden buitenterras rust, een reeks van 160 meer dan halfverheven beeldwerken, wier bestaan tot voor weinige jaren onbekend was, en die onder hun met zorg aangebrachte bedekking grootendeels vrij gaaf bewaard zijn gebleven. Zij zijn toen overeenkomstig mijn voorstel op kosten der Regeering door den hoffotograaf CEPHAS in lichtdruk afgebeeld en voor 't onderzoek der archaeologen toegankelijk gemaakt ⁽²⁾.

't Blijkt dus dat het eerste buitenterras tweemaal tegen den ondersten ringmuur aan opgehoogd is geworden, en wel vóódat ook de 't laatst ontworpen beeldwerken afgewerkt waren. En dit moet dan door de Boeddhisten zelf uitgevoerd zijn, denkelijk om den ganschen zwaren bouw een vasteren steun te geven ⁽³⁾.

Maar wij keeren tot het door ons beklommen terras terug. Vroeger moet dit met een zware opengewerkte borstwering omgeven zijn geweest, waarvan geen spoor meer overgebleven is ⁽⁴⁾.

(1) Zie o. a. de *Notulen* van 't Koninklijk Instituut voor de Taal- Land en Volkenkunde v. N. I., 1887, bl. XCIV en vv.

(2) Aan een blijvende ontblooting kon niet gedacht worden. Zij zou, om den ganschen bouwval niet te doen instorten, te kostbare en den tempel al te erg ontsierende steunwerken vereischt hebben.

(3) Boven de eerst ontdekte van deze beeldwerken vonden wij korte op- of juister: inschriften in oud-javaansche letters, zeer ruw en oppervlakkig, in den steen gekrast. Deze beeldwerken en opschriften gaven mij aanleiding om door 't Bestuur der door mij voorgezeten Vereeniging de ontblooting van den ganschen tempelvoet, op de eenige wijze die den bouwval zelf niet in gevaar kon brengen, aan de Regeering voor te stellen; onder overlegging van een raming van kosten, door mij met den ingenieur der Staatsspoorwegen HUBENET en den fotograaf CEPHAS op f 9600.— gesteld. Dit voorstel werd door de Regeering goedgunstig aangenomen, die daarvoor de noodige gelden op de begrooting van 1890 uittrok. Pas uit Nederland teruggekeerd, bezocht ik den bouwval in Oktober van dat jaar, en vond den arbeid toen in vollen gang.

(4) Volgens LEEMANS' tekst is 't langs elk der zijden 104,90 M. lang; volgens plaat IV van zijn werk echter 114 M. en volgens den plattengrond op plaat III 103 M.. De cijfers van dat werk zijn dus niet volkomen juist.

In 't midden van elke der vier zijden werd deze borstwering door de bovenste trede van een breede trap vervangen die door zware leuning en gesloten en mogelijk door zittende leeuwen, waarvan nog enkele afgewerkte en ettelijke onvoltooide kunnen aangewezen worden, bewaakt werd.

Dergelijke trappen, wier leuning en beneden in *nāga*-kopen eindigen, gaven toen toegang tot de lagere ophooging. En van de nu nog bestaande, en waarop wij ons bevinden, klommen andere trappen over alle hoogere terrassen naar den grooten midden-dagob op, dien wij langs dezen weg ook nu nog kunnen bereiken, zonder verplicht te zijn al die galerijen om te loopen, en alle ons daar wachtende beeldwerken langs te wandelen.

Zoo gaan we reeds op onzen eersten gang slechts een deel van 't buitenterras rond, de geheele noord- en de halve oostzijde langs, om aan deze zijde de trap te bereiken en naar de eerste ommuurde beeldengalerij op te klimmen, bij 't uitgangspunt van vier verschillende reeksen van hoog verheven beeldwerken, waarvan enkele elkander geregeld voorbereiden en opvolgen.

De beeldwerken toch, die den zwaren buitenmuur, boven 't buitenterras, en dus tamelijk hoog boven de tijdelijk door ons ontbloote en daarna weder bedekte *beneden*reeks, verlevendigen, verhalen geen geschiedenis of legende, maar komen ons eenvoudig als bouwversierselen voor. Niet echter zonder zin, al kunnen wij dien zin niet altijd vatten.

't Zijn tallooze, maar telkens gewijzigde herhalingen van enkele motieven; een man, zittend bij een reukoffer of een bloemvaas, en een man, staande tusschen twee vrouwen, nimfen of dienaressen; beide tafereelen telkens door een enkel staand vrouwebeeld, met een lotusbloem of een ander zinnebeeldig toevoegsel, gescheiden. De lotus zou op vrouwelijke *Bodhisatwa*'s kunnen wijzen, maar veeleer meen ik aan *apsarasas* of hemelnimfen te mogen denken, vooral omdat ik voor zoovele *Bodhisatwa*'s geen reden van bestaan kan vinden.

En boven op de zware kroonlijst, die deze beeldwerken dekt, staan — of stonden — van afstand tot afstand, recht boven de offerende mannen, kleine tempeltjes van volkomen gelijken vorm, die ieder een diepe nis bevatten, waarin een *Boeddha*-beeld, met de *prabha* of lichtschijf achter 't hoofd, op een lotustroon' zetelt.

Een vierkant-torenvormige spits kroonde elk tempeltje, dat door twee vleugels met dergelijke maar lagere spitsen geflankeerd werd. En tusschen elke twee nistempeltjes stond — of staat —, recht boven de groepen van drie beeldjes, een altaarvormig steenblok, door een klokvormige *dagob* gedekt en met een kegelvormig zuiltje gekroond.

Op de *voor*vlakte van elk dezer *dagob*voetstukken prijkt een zittend mans- of vrouwebeeld, met een bloemvaas of een reukoffer of ook wel met beide.

De *achter*vlakten dezer nis- en *dagob*-tempeltjes vormden — en voor een deel vormen ze dat nog — een doorlopende kroonlijst, die de torentjes en de *dagob*'s droeg, en daaronder een enkel muurvak, dat, alle insprongen van den zes-en-dertighoek volgende, slechts door de vier poortgebouwen afgebroken werd, die een herhaling op grooter schaal van de nistempeltjes te zien gaven. De nissen waren door de veel grootere poorten vervangen en tot op de daaronder doorlopende trappen doorgetrokken.

Die trappen waren en zijn nog de zwakke punten van 't bouwplan.

Ongelijk in hoogte en diepte der treden, nemen ze soms een groot deel van den vloer der omgaande galerijen weg. Ook de poortgebouwen, die hen van terras tot terras overdekten, maar nu grootendeels verdwenen zijn, waren minder geëvenredigd aan 't geheel en daardoor niet altijd even stijlmatig en schoon. Maar toch blijkt, uit wat er van overgebleven is, dat de zijposten van elke poort — even als ook die van elke nis — door de slangenlichamen van twee *nāga*'s gevormd werden, wier staarten boven de poort in den muil van een monsterkop samenliepen. Wij vinden dit zelfde motief aan

alle boeddhistische tempels van Java terug, vooral ook in de vlakte van *Parambanan* en aan de bouwvallen van de tempelgroep van dien naam, die minder licht als boeddhistisch herkend worden.

Aan den voet van de poort (of van de nis) eindigen de lichamen dezer *nāga*'s in naar buiten gekeerde mythische monsterkoppen, die op 't eerste gezicht meer aan olifanten dan aan slangachtige dieren doen denken, vooral omdat de bovenlip steeds of doorgaans een olifantsslurf vormt, die omgekruld op 't voorhoofd ligt. Daarom zagen WILHELM VON HUMBOLDT en, na hem, alle volgende europeesche onderzoekers, ook onze LEEMANS, in die gedrochten olifantkoppen, zonder te bemerken dat die in de zijposten der poorten en nissen in slangenlichamen overgingen, en zonder dus ook 't verband te zien tussehen die koppen en den monsterkop boven de poorten.

Ik zelf heb die dwaling jaren lang gedeeld, en haar zelfs aanvankelijk nog tegenover den koning van *Siam* verdedigd, den eerste die haar bestreed, tot dat Z. M. mij ten slotte door logische bewijsvoering overtuigde ⁽¹⁾.

De *nāga* vertegenwoordigt een aan 't Boeddhisme vijandige macht, en 't monster dat die macht bedwingt, door den vijand den staart te vermorzelen, zou volgens Z. M. RAHOE moeten zijn, 't monster dat ook de zon gedurende elke eklips tracht te verslinden.

Toen ik echter onlangs deze verklaring van den koninklijken Boeddhist aan de leden der *Mission archeologique de l'Indo-Chine* mededeelde, meende de directeur dezer missie, de hoogleeraar J. FINOT, een man van erkend gezag op indo- en archaologisch gebied (ook volgens KERN), dat de monsterkop niet RAHOE maar GAROEDA, den bekenden vijand en verdelger der *nāga*'s, voorstelde. En toen ik daartegen aanvoerde dat ik dien *wāhana*, 't rijdier of den zonnearend van den god WISH-

(1) Zie mijn opstel in 't *Tijdschrift v. Ind. Taal-, Land- en Volkenk.* van 1896, »Een Boeddhistenkoning op den Bārāboedoer.»

NOE nooit anders dan als een vogel, of als een mensch-vogel met vleugels en klauwen of minstens met een vogelsnavel had afgebeeld gezien — verzekerde de Saigon'sche geleerde mij, dat hem afbeeldingen van WISHNOE bekend waren, die gezeten waren juist op zulk een monsterkop zonder meer.

Voor 't overige is GAROEDA, de trouwe dienaar van den god, die zich, volgens de Boeddhisten (althans van de noordelijke kerk), voor de negende maal in den *Boeddha* openbaarde, ook de natuurlijke verdelger van den onderwereldschen vijand der kerk.

Maar wij staan reeds lang vóór de oostelijke trap of voor de steenen, die daarvoor in de plaats gesteld zijn.

Ook de fraaie leuning, boven uit een leeuwenmuil ontspringend — ook die leeuwepkop kan weder een GAROEDA voorgesteld hebben — en beneden in een *nâgakop* met omhooggekrulden olifantssnuit uitlopend, bestaan niet meer ⁽¹⁾.

Acht hooge treden brengen ons op de eerste galerij ⁽²⁾. Al dadelijk treft het ons dat de beide muren of wanden met twee boven elkander geplaatste reeksen van rijk omlijste beeldwerken behouwen zijn, blijkbaar eerst nadat die muren uit de hen samenstellende steenblokken waren opgebouwd; en dat boven die beeldwerken onder de kroonlijst van den *achterwand* een doorlopende band van keurig bloemwerk is aangebracht. De beelden zijn alle in *hoog-verheven* stijl bewerkt. Geen *basreliefs* dus maar *haut-reliefs*.

De bovenreeks van den voorwand bekleedt de een weinig terugwijkende achtervlakken der bovengenoemde nis- en dagobtempeltjes.

Op den achtermuur staan dergelijke tempelgroepen, maar

⁽¹⁾ Zoowel de *nâga* als *Garoeda* zijn *mytische* wezens, die ook andere gestalten kunnen aannemen.

⁽²⁾ De *tweede omgang* volgens Dr. C. Leemans in 't door hem op last van de Regeering in 1873 uitgegeven werk: *«De Bôroboedoer op het eiland Java»*.

die nu *alle*, ook de nistempeltjes, met dagob's en kegels gekroond zijn.

Ook de drie hoogere muren dragen zulke tempelgroepen en onder de kroonlijsten hunner buitenwanden een voor elken muur gewijzigden, maar altijd schoon gedachten band, uit sierlijke rozetten en bloemslingers met vogels gevormd.

In 't geheel droeg de Baraboedoer op de vijf ringmuren 432 nissen met Boeddhabeelden, die we later zullen bespreken ⁽¹⁾.

Thans wenden we ons links, om onze rondwandeling langs de beeldwerken van de *bovenreeks* van den *achterwand* te beginnen. Zij is de eenige, die geheel bewaard is gebleven en een vrij goed verklaarde rij van opvolgende gebeurtenissen te zien geeft, die 't leven van den Boeddha SIDDHARTA GAOETAMA, den *Sjâkjamoeni*, schetsen van vóór zijn geboorte tot aan zijn dood ⁽²⁾.

Wij kunnen slechts enkele van die 120 beeldwerken vluchtig bespreken, de best verklaarde natuurlijk. Die van de *onderrij* en van de beide reeksen van den *vóorwand* van deze, en de *enkele* rijen van de beide wanden der drie hoogere galerijen gaan we voor een deel zwijgend voorbij. Ze zijn nog lang niet alle verklaard en vele zoo erg geschonden dat geen verklaring meer mogelijk schijnt. Vele andere zijn geheel verloren gegaan. In algemeenen zin kan men van de nog bewaard geblevene zeggen, dat ze veelal een vereering van den Boeddha, van dagob's of *tjaitja's* ⁽³⁾ van *bodhiboomen* of misschien ook van bepaalde relikwieën tot onderwerp hebben. Soms ook een

- (1) Op den beneden muur $4 \times 26 = 104$;
 op den tweeden muur $4 \times 26 = 104$;
 op den derden $4 \times 22 = 88$;
 op den vierden $4 \times 18 = 72$;
 en op den vijfden . . . $4 \times 16 = 64$;
 dus te samen 432.

(2) De eerste verklaring van deze reeks danken wij aan wijlen den verdienstelijken Oostenrijkschen teekenaar in Nederlandsch-Indischen dienst WILSEN.

(3) Zie beneden.

uitdeeling van spijzen of geschenken, een prediking, een dierenfabel of wel een tooneel uit de vroegere levens van den Boeddha, als mensch of dier, ook echter voorstellingen van de eene of andere Hindoegodheid als *Bodhisatwa* of voorlooper van den Boedha.

Enkele beeldwerken zijn waarschijnlijk zuiver symboliek (1)
't Aantal klom vroeger tot meer dan 2000 (2).

(1) Op die *djálaka*'s of vroegere levensvormen komen we nader terug.

(2) Ongerekend die op de voorvlakten der meer dan 400 dagobtempeltjes, zijn op den buitenmuur:

op den buitenwand van dezen muur,	boven	408,
	beneden	160,
op den binnenwand		568,
op den tweeden muur, buiten,		240,
	binnen,	192,
op den derden muur, buiten,		108,
	binnen,	165,
op den vierden muur, buiten,		88,
	binnen,	140,
en op den vijfden muur buiten,		72,
	te samen	2141.

VI.

Wij vangen onze wandeling links van de oosterpoort aan, om, *met de zon van 't noordelijk halfrond*, door 't zuiden, westen en noorden naar ons uitgangspunt in 't oosten terug te keeren. Wij zullen deze naar de zongeregelde volgorde telkens op den Bārāboedoer en ook bij andere boeddhistische tempels terugvinden, en zij is een blijk te meer van de *noordelijke* afkomst der javaansche Boeddhisten ⁽¹⁾.

Ook de Siameezen volgden denzelfden weg en beweerden dat een omgang in andere richting, met de linkerzijde naar den Boeddha of de dagob gekeerd, onkunde of gebrek aan eerbied zou verraden.

Om den bezoeker 't vinden van de enkele beeldwerken gemakkelijk te maken, zullen we die telkens van de voorgaande trap of van den zooveelsten muurhoek na elke trap, tot aan de volgende, tellen en van de oostertrap beginnen.

De eerste tafereelen verhalen wat aan de geboorte van den Boeddha voorafging.

't *Vierde* (nommer 7 der afbeeldingen van WILSEN in 't door LEEMANS geschreven werk) of 1 na den *eersten* hoek, stelt mogelijk den *Bodhisatwa* of aanstaanden *Boeddha* voor, zijn lotus-troon aan de zijde der drie vroegere *Dhjàni-Boeddha's* verlatende; om uit den hemel naar de menschenwereld op aarde af te dalen.

Wel kan men tegen deze verklaring aanvoeren, dat de noor-

(1) 't Verband van dit feit met den loop der zon voor de bewoners van 't *noordelijk* halfrond, waarin Voor- en Achter-Indië liggen, werd, voor zoo-
ver ik weet, nog door niemand erkend. Toch is 't een gewichtig feit voor hen,
die in Boeddha een *zonnegod* zien.

delijke kerk *vijf* Dhjāni-Boeddha's aanneemt en door een bepaalde houding der handen (en andere kenmerken) onderscheidt, en dat hier slechts *vier* Boeddha's afgebeeld zijn, die allen, behalve de van zijn zetel opstijgende, *dezelfde* houding, en wel die van den *vierden* Dhjāni-Boeddha hebben; maar die houdingen hebben ook andere beteekenissen en in Siam en de andere zuid-boeddhistische landen kent men die houdingen wel, maar de Dhjāni-Boeddha's *niet*. De houding nu van den vierden Dhjāni-Boeddha en van de drie eerste beelden op dit vierde beeldwerk beteekent *overdenking* en mogelijk ook nog de rust van 't *nirwāna* of zelfs van den dood, zoo als wij op 't voorlaatste en laatste beeldwerk van deze zelfde reeks zullen zien. 't Is wel mogelijk dat juist daarom deze houding aan die drie Boeddha's, wier levenstaak al lang afgelopen is, gegeven werd, terwijl de *vijfde* Dhjāni-Boeddha opzettelijk wegge laten werd, omdat diens levenstaak nog niet begonnen was.

Als dit beeldwerk op deze wijze juist verklaard werd, dan is het een bewijs te meer voor 't *noord-boeddhistische* karakter van den Bārāboedoer.

Verder zuidwaarts treffen we meer dan één voorstelling aan van Boeddha's ouders, den *Sjākja*-koning SJOEDDHODANA en zijn eerste gemalin MAJĀ, geëerd om de aanstaande gebeurtenis, de geboorte van den goddelijken zoon.

't *Dertiende* (25 W. L., *vierde* hoek 2) teekent den Boeddha, in de gestalte van den door lotuskussens gedragen olifant tot zijn aanstaande aardsche moeder nederdalend, die slapend door dienaressen bewaakt wordt.

Volgens koning CHULA LONGKORN was die nederdaling een *droom* van MAJĀ.

't *Zeven-en-twintigste* (53 W. L., *achtste* hoek 1) geeft ons MAJĀ te zien op reis naar de ouderlijke woning, om volgens landsgebruik daar haar bevalling af te wachten. Zij brengt het echter niet verder dan tot den lusthof *Loembini*, en 't volgende beeld (55 W. L., hoek *negen*, 1) zegt ons hoe zij daar,

staande onder een boom, den Boeddha uit haar zijde geboren heeft zien worden, en hoe deze *onmiddellijk daarna zeven schreden naar elk der vier windstreken en naar 't zenith deed*, als een teeken van zijn aanstaande heerschappij over *alle* (vijf) werelden (1).

Een regen van lotusbloemen daalt op hem neder en lotusplanten ontluiken onder zijn voeten bij elken tred. De maansikkel aan zijn achterhoofd wijst vermoedelijk op zijn hemelschen of vorstelijken oorsprong (2).

Op de volgende beeldwerken wordt de jonge vorstenzoon, meestal op 's vaders knieën, door priesters en leeken gehuldigd. Zijn moeder stierf (als elke Boeddha-moeder) zeven dagen na zijn geboorte. Haar zien wij dus niet meer.

Misschien heeft het *een-en-dertigste* (61 W. L., 1 na de *zuidtrap*) betrekking op den *brahmaan*, die, de Boeddhamerken aan SIDDHĀRTHA's lichaam ontwarend, zijn toekomstige grootheid voorspelt, maar in anderen zin dan de vader wenscht.

(1) Ik meen op 't verband tusschen deze voorstelling en de plaatsing der vijf Dhjāni-Boeddha-vormen op de hoogste (ronde) terrassen en de vier laagste ringmuren te mogen wijzen.

(2) Dr. LEEMANS zag in dien maansikkel de tippen van een hoofddoek. Had hij de beeldwerken zelf gezien, dan zou hij zich niet vergist hebben. SIDDHĀRTHA draagt geen hoofddoek, maar een kroon of *makoeta*, en daaronder past geen hoofddoek, evenmin als nu nog onder den javaanschen *koeloeg* of statiemuts. Twee beeldwerken aan den ingang van de binnenkamer van den *Mendoet* geven een indischen vorst en een vorstin te zien met vele kinderen in een tuin. Vermoedelijk de koninklijke ouders van den vorstelijken stichter van den Bārāboedoer met hun kinderen. Deze dragen allen den maansikkel maar geen hoofddoek. KERN leert ons dat *Boeddha* zoowel 't ontwaken der *zon* als dat van de *maan* beteekent, en beide hemellichamen worden ook op beeldwerken van den Bārāboedoer met Boeddha in verband gebracht, zooals we beneden zullen zien. Had de Regeering LEEMANS voor 't schrijven van zijn werk naar Java gezonden, hij zou ook geen *senŭ*-blad (*Alocasia macrorhiza* SCHOTT, dus een *Aroïdee*) voor een *pisang*-blad (*Musa* L.) gehouden hebben, zooals hij herhaaldelijk deed. Hij zou gezien hebben hoe de Javanen nog altijd ook dat blad als nood-regenscherm gebruiken en hij had begrepen waarom 't in den ouden tijd, evenals de koeharen vliegewaaijer (*tjemara*), den heiligen en vorsten als waardigheidsteeken werd nagedragen.

Op 77 en 79 W. L., (hoek *twee*, 5 en 6) komen dergelijke tooneelen voor.

't *Negen-en-veertigste* beeld (97 W. L., hoek *vijf* 4), aan de westzijde, schetst hem in zijn meesterschap boven anderen ook in mannelijke kracht. In een bruidswedstrijd (*swajamwara*) spant hij den boog, dien geen nader spannen kan, en drijft hij den pijl door een reeks van zeven *kelapa*-stammen heen. Hij wint daarmee de hand van de reinste aller Sjakja-maagden, zijn schoone nicht RASJODARĀ (1).

Vier andere beelden gelden de vier ontmoetingen buiten 't paleis, die hem ondanks de vaderlijke voorzorgen de ellende van 't menschelijk leven openbaarden. Wat konden die voorzorgen trouwens baten tegenover een engel, die in menschelijke gedaante alleen aan hem en aan zijn stalmeester en gids verscheen, om den aanstaanden Boeddha te bewegen afstand te doen van wereldsche grootheid en huiselijk geluk; om vader, vrouw en kind te verlaten en in een leven van afzondering, ontbering en boeteoefening, van zelfverloochening en zelfbeheersching kracht te vinden tot de vervulling zijner hemelsche taak: de verlossing van 't lijdende menschdom.

Eerst treft hem buiten de *oosterpoort* 't gezicht van een afgeleefden grijsaard (111 W. L., 6 na den *zevendenden* hoek); daarna, de *zuiderpoort* uitrijdend, ontmoet hij een zieke in doodstrijd (113 W. L., hoek *acht*, 1); later, buiten den *westelijken* toegang, getuigt een lijk hem van 't einde van alle leven (115 W. L., hoek *negen*, 1), en eindelijk, buiten de *noorder-*

(1) Of Gopa. Volgens sommigen zijn dit de namen van *twee* vrouwen, en als 't *vier-en-vijftigste* beeld [107 W. L.] hem in 't volle genot van huiselijk en echtelijk geluk voorstelt, dan moet de ontwerper van dat beeld de laatste meening toegedaan zijn geweest. Seilonsche schrijvers verhalen dat 1000 mannen den boog niet konden spannen, en dat de slag van zijn pees 7000 mijlen ver gehoord werd. Dit bruidwinnend boogschot wordt ook in andere legenden, zooals in de *Rāmājana* aan RĀMA en in de *Mahābhārata* aan ARDJOENA, toegedicht. Zelfs in HOMEROS' *Odyssea* beproeven PENELOPE's minnaars 't vergeefs met ODYSSEUS' boog, waarmede deze hen daarna allen door zijn meesterschot overtuigt en verslaat.

poort, leert een bedelmonnik of *bhiksjo* hem hoe men 't leven en den dood overwinnen kan en vrede vinden in de beheersching van allen zinnelijken lust (117 W. L., hoek *negen*, 2).

Op 't *een-en-zestigste* beeldwerk (121 W. L., 1 na de *westelijke* trap) bespreekt hij zijn voornemen met zijn teleurgestelden vader. De slapende wachters wijzen op den nacht, die daarmee voorbijgaat.

Op de beide volgende beelden (123 en 125 W. L., 2 en 3 na de trap) deelt hij zijn besluit aan zijn vrouw (of vrouwen) mede, en de denkende houding, maar ook de grootere lichtschijf, die den hooger en zetel kroont, waarop hij den nacht tusschen de slapende vrouwen en dienaressen doorwaakt, spreken van de heilige levenstaak, die hem voor altijd boven de zijnen verheft.

't Volgende tafereel zegt ons hoe hij, ondanks gesloten deuren en (slapende) poortwachters (127 W. L., 1 na den *eersten* hoek), huis en hof verlaten heeft om op 't edele zonnepaard, KANTHAKA, 't leven van den behoeftigen zwerver in den vreemde te gemoet te gaan. 't Lotuskussen, dat hem nu weder draagt, evenals toen hij in olifantsgedaante uit den hemel naar de aarde afdaalde, en dat ook KANTHAKA op 't volgende beeld (129 W. L., 1 na den *tweeden* hoek) door de lucht voert, getuigt weder van zijn hemelsche zending.

Nu volgt het afscheid van zijn dienaar TJHANDA (131 W. L., *tweede* hoek, 2). Dan ontdoet hij zich van zijn vorstelijke kleeding (133 W. L., *tweede* hoek, 3), van haartooi en wapens (135 W. L., *tweede* hoek, 4 en volgende) en aanvaardt hij, alleen in 't schamele monnikskleed achterblijvend, 't leven van den denkenden askeet, welks heiligende kracht herhaaldelijk door lotuskussen en lichtschijf aangeduid wordt.

Vruchteloos tracht MÀRA, de vorst der duisternis, hem tegen te houden, door hem de heerschappij over de *vier* werelden (oost, zuid, west en noord) aan te bieden (1). Maar reeds heeft

(1) Over de vijfde, 't *senith*, had de Booze niets te zeggen.

SIDDHĀRTA, ver van zijn vaderstad *Kapilawastoe*, 't nieuwe leven begonnen, dat hem voortaan op den naam van *Sjākja Moeni* (den wijzen *Sjākja*) aanspraak geeft (1).

De volgende beeldwerken toonen ons den boeteling als *Boed-dha* gekleed, met de *oerna* en de *tiara*, den haarkring op 't voorhoofd en den haarknoop op de kruin, met lotuskussen en lichtschijf, gehuldigd door vorsten en minderen, priesters en leeken, mannen, vrouwen en hemellingen.

't *Twee-en-zeventigste* (141 W. L., hoek drie, 1) teekent hem, onderriicht zoekend bij den wijzen brahmaan *ALARA* (2), die hem, den wijzere, niets leeren kan. De meerderheid van den *Sjākja* spreekt uit zijn Boeddha-houding en zijn lotustroon.

Op 't volgende beeldwerk (143 W. L., 1 na den vierden hoek), zien wij hem bij een anderen wijze, *OEDRAKA* (3), dien hij, als ook deze hem niet in kennis overtreft met vijf van diens leerlingen weder verlaat.

Op 't dan volgende (145 W. L., 2 na den vierden hoek) nadert hij *Rādja griha* (4), de hoofdstad van 't rijk van *Magadha*, welks koning, *BIMBISĀRA*, met diens gemalin hem bezoekt en hem de helft van 't rijk aanbiedt, wat natuurlijk niet aangenomen wordt.

De beide eerste tafereelen van de noordzijde (151 en 153 W L., vijfde hoek, 1 en 2) plaatsen hem met zijn vijf volgelingen aan den oever van een beek, vruchteloos kracht tot wijsheid zoekend in onthouding en boete.

Daarom breekt hij met dat leven en met zijn leerlingen, die hem afvallig wanen en verlaten om elders hem boetelingsleven voort te zetten. Zes jaren lijdens hebben den wijzen *Sjākja* overtuigd dat een gezonde geest slechts in een gezond lichaam wonen kan.

(1) Volgens anderen beteekent *moeni* kluizenaar of askeet.

(2) Bij LEEMANS: *ARALA KALAMA*.

(3) Bij LEEMANS: *ROEDRA*.

(4) De Javanen zouden nu *grijarādja* zeggen. 't Beduidt: *koningshuis*.

't *Een-en-tachtigste* beeldwerk (161 W. L., hoek *zeven*, 1) leert ons hoe SOEDJĀTĀ, de dochter van een dorpshef, den van uitputting haast bezwijkenden boeteling verzorgt en met voedzame melk laaft en versterkt.

Een ongeveer gelijke voorstelling zien we op 't *vier-en-tachtigste* beeld (167 W. L., hoek *zeven*, 4). Zulke herhalingen komen meer voor, hoewel zeldzaam.

Eindelijk heeft SJĀKJA MOENI zijn doel bereikt. Alle kennis is zijn deel geworden en de waarheid zijn kracht. Hij is gerijpt om als *Boeddha*, als *verlichte*, als 't *ontwakende hemellicht* in de door de duisternis gedrukte wereld op te treden, de ware leer, de *dharma*, te prediken en de menschen van zonde te verlossen.

Op een hoop biezten onder een vijgeboom gezeten, die daarna als de *boom der kennis*, de *bodhidroema*, geheiligd is geworden, strijdt hij zijn laatsten strijd met den Booze, die, ook nu weder overwonnen, voor altijd wijkt.

Wij zien op 't *vier-en-negentigste* beeld (187 W. L., 't *eerste* na den *eersten* hoek na de westelijke trap) hoe de wapens van valsche goden en demons als onschadelijke bloemen op hem neervallen. Een tweede grootere lichtschijf spreekt wellicht van zijn klimmende kracht, de heerlijkheid der opgaande zon in vollen stralenluister.

't Volgende beeld (189 W. L., 1 na den *tweeden* hoek) verhaalt ons nog hoe MĀRA hem door de aantrekkelijkheden zijner dochters, de *apsarasas* (de rozige morgennevels) te bedwingen zoekt. Maar al neemt ook één van haar de gedaante van JASHODARĀ, RĀHOELA *mata* (de *moeder* van RĀHOELA, SIDDHĀRTHA'S zoon) aan, *hij* leeft voortaan een leven van *liefde* die alle schepselen zegenend omvat.

Predikend en geëerd trekt hij naar *Banaras* (*Benares*), zooals de laatste beelden van de noordzijde ons leeren.

Op 't *honderdzeventiende* (233 W. L., *achtste* hoek, 1) verkondigt hij de waarheid aan de vijf teruggevonden leerlingen, nu voor altijd zijn trouwe volgers en eerste apostelen.

De drie laatste beeldwerken van de gansche reeks en die ons tot ons uitgangspunt, de oosterpoort terugvoeren, spreken van de grootheid des Boeddha's, maar niet van zijn reis naar zijn geboortestad en van de bekeering van vader en zoon, vrouw en pleegmoeder (de eerste boeddhistische nonnen). 't Voorlaatste (237 W. L., 2 na den *negenden* en *laatsten* hoek) wijst op zijn dood, want de lijkwassching, die daarop afgebeeld is, kan alleen den doode gelden, al schijnt ook de zittende houding van den gestorvene daar mede in strijd, ⁽¹⁾. Maar die houding op den lotustroon, met de *beide* handen in den schoot, is de houding der volkomen rust, die aan 't *nirwāna* voegt. Ook die van den vierden Dhjāni-Boeddha, AMITĀBHA, die op de vier benedenmuren van den Bārāboedoer 't westen beheerscht tegenover de ondergaande zon, en die met deze van de volbrachte dagtaak spreekt.

Achter den doode staan twee monniken die hem uit hun vazen met het reinigingswater begieten, voordat de verbranding van 't lijk een einde maakt aan 't stoffelijk bestaan.

Op 't *laatste* beeldwerk (239 W. L., 3 na den *laatsten* hoek) troont de Boeddha in *dezelfde* houding, als verheerlijkte doode of als de onsterfelijke TATHĀGATA, die, ondanks zijn stoffelijken dood, voortleeft in zijn heilige leer en als zoodanig nooit gestorven is en niet sterven kan.

(1) Ongeveer op dezelfde wijze wordt op een der beeldwerken te *Parambanan* de dood van koning DASJARATHA, den vader van RĀMA, voorgesteld. Zie mijn door 't *Koninklijk Instituut* in 1893 uitgegeven werk, plaat XVII, C, 7 en mijn te Jogjakarta uitgegeven gids voor de bezoekers van die bouwvallen.

VII.

Toen ik jaren geleden den machtigen bouwval begon te bestudeeren. meende ik, zooals ik later in mijn *eerste* beschrijving van den Bârâboedoer, in de *Indische Gids* van 1887, schreef, dat andere beeldwerken, althans die van de onderste reeks van den achterwand en van de bovenste van den vóorwand van de eerste galerij, voorstellingen bevatten van de *vroegere levens*, van den Boeddha, van de *djâtaka's* van den man, die door alle Boeddhisten, zoowel van de noordelijke als van de zuidelijke kerk, als den verlosser van *deze* wereld geëerd wordt, en die vóór ongeveer 24 eeuwen voor de *laatste* maal geboren werd, om, na de volvoering van zijn hemelsche taak, de eeuwige rust in te gaan, waarna geen ander leven meer volgt, al zou ook de oer-Boeddha — volgens de Mahâjânisten — zich nog eenmaal aan een *volgende* wereld openbaren als de verlosser van latere, nu nog niet bestaande wezens.

Toen ik in Juli 1896 den koning van *Siam* drie dagen achtereen op den bouwval rondleidde of vergezelde, uitte deze koninklijke Boeddhist dezelfde vooronderstelling, bepaaldelijk ten opzichte van de benedenreeks van den achterwand.

Maar die *djâtaka's* waren voor mij zoo goed als ontoegankelijk, zoolang geen overzetting van den oorspronkelijken *sanskrit-* of *palitekst* in een der mij bekende talen bestond.

In 1893 begon professor SPEYER in de *Bijdragen* van 't Koninklijk Instituut een engelsche vertaling van 34 dezer legenden te geven, ontleend aan een sanskrit-handschrift,

de *Djġtakamala* of *geboorteverhalen-krans* (1). En in die zelfde *Bijdragen*, maar van 1897, gaf professor KERN ons een vertaling van een opstel van den russischen indoloog SERGIUS E. OLDENBURG — voor zoover dat opstel den Bārāboedoer betraf — over de afbeeldingen van enkele *djġtaka*'s aan verschillende boeddhistische monumenten. waarover Dr. KERN trouwens reeds de goedheid had gehad mij schriftelijk in te lichten.

Daardoor is 't ons nu mogelijk geworden in de bovenreeks van den vóorwand der eerste galerij eenige van de in SPEYER'S *Djġtakamala* behandelde legenden duidelijk te herkennen, en bovendien nog ettelijke andere in dezelfde en andere beeldenreeksen, ook in de benedenreeks van den achterwand derzelfde galerij, aan te wijzen.

In November van 't vorige jaar bezocht ik den Bārāboedoer om al die beeldwerken achtereenvolgens na te gaan, voor zoover ze nog bestonden en niet verloren gegaan of onherkenbaar geschonden waren geworden, sedert de door OLDENBURG onderzochte platen van LEEMANS' werk geteekend werden.

Ik zal die nu achtereenvolgens zoo kort mogelijk behandelen, telkens wederom de cijfers noemend, die aan die beeldwerken toekomen, als men ze van de voorgaande trap of van den eersten tot en met den negenden muurhoek na elke trap (tot aan de volgende) telt, en wederom van de oostelijke trap uit- en zuidwaarts omgaan. Ik moet daarbij echter, even als in LEEMAN'S werk geschied is, de *verdwenen* en de ontbrekende beeldwerken meetellen, omdat anders de nummers na elk nieuw verlies hun waarde zouden verliezen.

Hoekbeelden noem ik daarbij die beeldwerken die twee zijden van een muurhoek innemen en in LEEMANS' platen door een loodlijn in tweeën gedeeld zijn.

(1) SPEYER schrijft *Jġtaka*, als alle sanskrit-geleerden, die de *dj* door de *j*—, de *j* door de *y*— weergeven. Ik schrijf ook voor *leeken*, die dat schrift niet kennen. Anders zou ik ook *cakra* voor *tjakra* en *caica* voor *tjaitja* moeten schrijven.

Beginnen we met de bovenreeks aan den voorwand van de eerste galerij, en van de *oostelijke* trap.

Tweede hoek, 3, 4 en 5 (WILSEN en LEEMANS, 16; 17 en 18) (1).

Eens leefde de Heer als een *vermogend man*, die veel weldeed. Toen hij eens van zijn maal opstond om een monnik den bedelnap te vullen, opende MĀRA, de *Booze*, een afgrond voor zijn voeten, waarin de hel vlamde. Maar ongedeerd doorschrijdt de Heer den afgrond, door een lotusbloem gedragen, en beschenkt den monnik, in werkelijkheid een *Pratjeka Boeddha*, een hemelsche heilige, die daarop in een schitterende wolk verdwijnt.

Op 3 zien we den weldoener, met zijn giften; op 4 doorschrijdt hij de hel en op 5 vaart de monnik ten hemel.

Tweede hoek, 11 en 12 (W. L., 24 en 25).

De *Bodhisatwa* bewoonde eenmaal als *haas* een door vele kluizenaars bezochte wildernis, zijn gezag over alle dieren werd tot in den hemel geroemd. Om hem te beproeven daalt INDRA, de hemelheer, in de gestalte van een uitgeputten reiziger tot hem neer. Een otter brengt hem visschen, een jakhals een hagedis en een schotel zure melk (door een anderen reiziger achtergelaten), en een aap sappige vruchten, om den man te verkwikken, en de haas, die niets dan bitter gras te geven had, werpt zich zelf op een (door INDRA's macht ontstoken) vuur, om geroosterd den arme tot voedsel te dienen. Maar dan herneemt INDRA zijn goddelijke gedaante, heft den haas ongedeerd uit de vlammen op en voert hem ten hemel, waar hij zijn eigen paleis en dat van de *dewa's* alsmede de *maan* met het beeld van den haas versiert.

Op 11 brengen de dieren hun gaven aan INDRA, en op 12 gaat de haas zich op 't vuur werpen.

Tweede hoek, 18, 't *hoekbeeld* en 1 en 2 na den *derden* hoek (W. L., 31, 32, 33 en 34).

(1) Te vinden op plaat CXXXVIII en vv.

De Heer als *koning* van een gelukkig volk. *Vijf jaksha's* (demonen), door KOEWERA, den onderwereldschen god van den rijkdom, uit diens rijk gebannen, komen hem verzoeken, om hem ten val te brengen. Zij vragen hem een goed maal, maar weigeren 't beste dat de koning hun laat voorzetten en eischen menschenbloed en menschen vleesch.

De Heer kan hen niet onbevredigd laten gaan, maar evenmin één zijner onderdanen opofferen en biedt hun dus zijn eigen bloed en vleesch aan, ondanks den tegenstand van zijn ministers en hovelingen.

De demonen bekeeren zich en erkennen 's konings heiligheid, en deze vermaant hen nu voortaan 't kwade te laten en 't goede te doen (ook o. a. geen bedwelmenden drank te drinken).

INDRA komt uit den hemel neer om den Heer te loven en zijn wonden te genezen.

Op 18 en 't hoekbeeld ontmoeten de jaksha's een herder, die hun de deugden van den koning roemt. Op 1 en 2 zien wij hen bij den koning.

De *vijf jaksha's* werden later als menschen herboren en waren de eerste leerlingen, dien den *SĀKJA moeni* volgden en weder verlieten, maar om ten slotte zich weder bij den *Boeddha* aan te sluiten als diens eerste apostelen ⁽¹⁾.

Vierde hoek, 3, 4 en 5 (W. L., 37, 38 en 39).

Nu was de latere Boeddha de *zoon* en *erfprins* van den koning SAMDJAJA. Eens, zijn witten olifant berijdende, ontmoette hij eenige brahmanen, die namens *hun* koning den olifant van hem verlangden. De prins stijgt af en geeft hun 't edele dier.

Om die dwaze daad verbant zijn vader hem, op aandrang der hovelingen. Hij bestijgt zijn vorstelijken wagen met MADRĪ, zijn vrouw, en hun beide kinderen, en reist af. Weer komen enkele brahmanen hem om zijn prachtige wagenpaarden vragen. De prins geeft ze hun en spant zich zelf vóór 't voertuig. Een

(1) Zie boven bladzij 31 en 32.

ander brahmaan begeert nu den wagen, en MADRĪ en de kinderen stijgen uit en de prins neemt zijn zoontje, de moeder hun dochtertje op den arm, en beiden gaan te voet verder.

Boomen buigen de takken huldigend neer, lotusvijvers laven, wolken overschaduwden hen, en zoo bereiken zij hun ballingsoord waar een loofhut, door INDRA voor hen gebouwd, hen opneemt.

Eens, toen MADRĪ in 't bosch wortels en vruchten zocht voor 't dagmaal, kwam een brahmaan tot haar man en eischte de beide kinderen op, om die, als slaven gebonden, weg te voeren.

Een aardbeving wekt INDRA's aandacht en als de god de oorzaak daarvan verneemt, komt ook hij als een brahmaan tot den nu kinderloozen vader en eischt van hem zijn vrouw, de troosteloze moeder. Maar als de prins nu ook aan dezen eisch gevolg wil geven, maakt INDRA zich aan hem bekend en schenkt hij hem al 't verlorene, ook zijn plaats aan 't hof van zijn vader, terug.

We zien hem op 3 den olifant afstaan en op 4 zijn de kinderen afgebeeld. Op 5 geleiden jāksha's den prinselijken wagen, nadat de paarden afgespannen zijn.

Vijfde hoek, 1, 2, 3 en 4 (W. L., 48, 49, 50 en 51).

Eens was de Heer zelf een *koning*, aan wien één zijner onderdanen diens beeldschoone dochter als vrouw had doen aanbieden. Doch op raad van zijn afgezonden hovelingen, die vreezen dat de vorst krankzinnig zou worden van harstocht voor een zoo buitengewoon schoone vrouw, wijst de koning 't aanbod af, waarna zij één zijner ambtenaren huwt.

Eens op een rijtoer door de stad zag de koning haar en vatte hij een ernstige liefde voor haar op. Als hij echter verneemt dat zij gehuwd is bedwingt hij zijn harstocht, en weigert zelfs de vrouw van haar eigen man aan te nemen, omdat hij zijn rechtsgevoel boven zijn persoonlijk geluk stelt.

Op 1 wordt 't aanbod aan den koning overgebracht; op 2

bezoeken zijn gezanten de maagd; op 3 geven zij verslag van hun bevinding, en op 4 ontmoet de koning haar zelf.

Vijfde hoek, 5 (W. L., 52).

Als een *oud zeeman* in ruste liet de Heer zich, hoewel bijna blind, door een rijken koopman overhalen zich op een handelsreis mede in te schepen, om door zijn tegenwoordigheid aan boord aan 't schip een veilige vaart te verzekeren.

Een zware storm sleepte 't schip ver van den wal, door onbekende zeeën voort tot nabij 't einde der wereld. Wenden was onmogelijk en de ondergang scheen onvermijdelijk. Slechts één middel kon nog redden, een bede tot de goden om hulp ter wille van 's Heeren vlekkelooze deugd en waarheidsliefde. En dat gelukte. De storm bedaarde en men kon wenden. Op de terugreis door een smaragdgroene zee gelastte de blinde zeeman, ziende door de oogen van de andere schepelingen, zand en steenen van den bodem op te halen als ballast. In de haven teruggekomen bleek die ballast uit edele metalen en juweelen te bestaan.

't Eenig overgebleven beeld geeft ons de kooplieden met hun schip in volle zee te zien.

Vijfde hoek, 9 en 10 (W. L., 56 en 57).

Hier treffen wij den Heer aan als een *visch*, aan wien alle visschen in 't meer gehoorzaamden. Maar eens droogde dat meer door 't langdurige uitblijven van den regen tot op een kleinen poel uit, waarin de visschen geen weg meer wisten om aan de roofvogels te ontkomen. Toen bad de Bodhisatwa tot INDRA om regen, als loon voor trouwe deugd, en de god zelf kwam tot hem, en de regen straalde neer, en INDRA beloofde dat dezelfde plek nooit meer door zulk een plaag bezocht zou worden.

't Eene beeld stelt de visschen vóór den regen voor; 't andere er na.

Vijfde hoek, 11 (W. L., 58).

Een jonge *kwartel* — 't was de latere Boeddha — die alle wormpjes en insekten versmaadde, bleef bij de andere jongen in 't ouderlijke nest in ontwikkeling achter. Toen bij een boschbrand alle andere vogels vluchtten bleef hij zitten, omdat hij nog niet vliegen kon. Maar toen wist hij, biddend, den vuurgod AGNI tot wijken te bewegen. Sedert dien tijd sterft elke boschbrand op die plek uit.

We zien 't kwarteljong op 't nest, terwijl de andere vogels voor den brand wegvliegen.

Vijfde hoek, 12 (W. L., 59).

Ook kwam de Heer eens als INDRA ⁽¹⁾ uit den hemelaf dalen om een koning, SARWAMITRA, die zich dagelijks met zijn hovelingen aan sterken drank te buiten ging, te bekeeren. Als brahmaan biedt hij den koning een kruik *sôera* aan, en roemt de verderfelijke eigenschappen van dien drank zoo welsprekend, dat de vorst den prediker als leeraar (*goeroe*) huldigt en deze, nu als god, hem vermaant den drank te schuwen om eenmaal den hemel met hem te kunnen deelen.

't Beeld behoeft geen nadere verklaring.

Zevende hoek, 3, 4, 5 en 6 (W. L., 65, 66, 67 en 68).

Eens leefde de Heer als *brahmaan* met zes broeders en één zuster in 't oerwoud in strenge boeteoefening. Slechts éénmaal in de vijf dagen kwamen zij in zijn hut bijeen om hem de wet te hooren verkondigen. Overigens zagen ze elkander niet. Hun beide dienaren zetten elken dag de 8 porties lotusstengels op lotusbladeren gereed, en allen kwamen op hun beurt volgens hun ouderdom hun sober maal weghalen om dat, ieder in zijn eigen hut, te gebruiken.

Om den Bodhisatwa te beproeven neemt nu INDRA vijf dagen achtereen de eerste portie weg, en doemt daardoor den Heer tot onthouding. Als dan de anderen den eerstvolgenden

(1) Zulke gevallen komen onder de Djataka 's meer voor.

preekdag zien hoe hun oudere broeder verzwakt is, en de oorzaak daarvan vernemen, wenschen allen den dief een welverdiende straf toe. Drie vreemde toehoorders, een *jāksha*, een olifant en een aap, verwenschen den dief mede, ieder op zijn wijze, en de Heer hoopt dat deze, en ieder, die één hunner van den diefstal verdenkt, al zijn wenschen vervuld moge zien.

Maar dan komt INDRA en klaagt zich zelf aan, en zegt waarom hij 't gedaan heeft, en hij vernedert zich voor den Heer, dien hij als zijn meerdere wil dienen.

Op 3 en 4 zien wij de kluizenaars in 't woud. Op 5 den lotusvijver met de bladeren en stengels zoekende dienaren, en op 6 INDRA zich tegenover den Heer verootmoedigen.

Zevende hoek, 11, 12 en 13 (W. L., 73, 74 en 75).

Een andermaal verliet de Heer als een rijk *brahmaan* alles wat hij bezat, om met zijn vrouw, die hem niet wilde verlaten, in de bosschen een kluizenaarsleven te gaan leiden.

Dáar vindt hem de koning, die in de streek was komen jagen, en, door de schoonheid van de vrouw getroffen, deze liet wegvoeren en naar zijn *zenana* brengen.

Ondanks haar hulpgeschrei verzet haar man zich niet tegen dezen roof, en als de koning hem dan vraagt waarom hij dat niet doet, antwoordt de *brahmaan* met een rede over de deugd der zelfbeheersching, waardoor de koning ten slotte genoopt wordt den askeet als zijn meerdere te vereeren en hem om vergiffenis te vragen.

Op 11 ontmoeten wij den *brahmaan* met zijn vrouw op weg naar 't bosch; 12 geeft ons den koning op jacht te zien, en 13 stelt de ontvoering van de vrouw voor.

Zevende hoek, 15, 16 en 17 en achtste hoek, 1 (W. L., 77, 78, 79 en 81).

In 't meer *Mánasa* heerschte de Bodhisatwa als *koning* over vele honderdduizenden *zwanen*, bijgestaan door zijn onderko-

ning SOEMOEKHA. Hun lof drong door tot aan 't hof van den koning van *Benares*, die zeer begeerig was de beide zwanen te ontmoeten. Hij liet daarom nabij zijn residentie een meer aanleggen nog schooner dan 't *Mánasa*-meer, en alom bekend maken dat hij de veiligheid waarborgde van alle vogels, die 't nieuwe meer wilden bezoeken.

Ondanks den tegenraad van hun gebiedier, togen de zwanen van *Mánasa* er heen, en de Heer was genoodzaakt hen te volgen. Kort daarop werd hij door een van de jagers van den koning gestrikt, en allen vlogen op en vluchtten, behalve SOEMOEKHA, die niet te bewegen was zijn Heer te verlaten. De banden, waarmee hij aan zijn koning gebonden was, waren sterker dan die waarin deze gevangen was, zeide hij tot den jager, die hem wilde vrijlaten. »Bind mij eerst en laat dan mijn meester vrij.»

Diep getroffen, laat nu de jager beiden de vrijheid, maar nu verlangt de Heer den koning te spreken, om dezen te bewegen zijn jager niet te straffen maar te beloonen. Dit gebeurt, en de vorst biedt den beiden zwanen rijke geschenken aan, die zij niet aannemen, en dan keeren zij naar hun meer en hun volk terug.

't Meer met 'de zwanen is op 15 afgebeeld. Op 16 bericht men den koning over die vogels. Hoe de zwanenkoning gevangen wordt en de anderen, behalve één, wegvliegen, zien we op 17. 't Volgende, 1 na den volgenden hoek, dat de koning voorstelde, in gesprek met de beide zwanen, is verloren gegaan of onkenbaar geworden.

Negende hoek, 5, 6, 7 en 8 (W. L., 90, 91, 92 en 93).

Een andere koning ontmoette eens op jacht een *sjarabha* (1). Dat hert vervolgend stort de jager van zijn paard in een kloof waarover 't wild gemakkelijk heen gesprongen was, maar waarvoor 't paard in vollen ren bleef staan. De *sjarabha* klimt dan in de kloof af om den gevallene er uit te helpen en den weg

(1) Een zeer sterk, fabelachtig *hert*.

naar huis te wijzen, na den koning eerst tot volharding in alle vorstelijke deugden vermaand te hebben.

5 stelt den jagenden koning voor; 6 den jager aan den rand van den afgrond; op 7 komt het hert hem te hulp en op 8 neemt hij afscheid van zijn redder.

Zuidertrap, 2, 3, 4 en 5 (W. L., 95, 96, 97 en 98).

In een ander leven heerschte de Meester als *roeroe* ⁽¹⁾ over alle andere wouddieren, als ware hij aller vader en leeraar. Eens redde hij een reiziger uit een gezwollen bergstroom, en als eenig loon begeert hij dat de geredde over 't gebeurde zal zwijgen.

Nu droomde de koningin eens van zulk een hert, dat, op een troon gezeteld, de wet predikte. Nog nooit was een droom van deze koningin ijdel gebleken, en dus verlangde zij dat hert te zien. Natuurlijk loofde nu de koning een rijke belooning uit aan hem, die dat wonderdier kon aanwijzen.

De geredde drenkeling was arm en hij schond zijn belofte en bracht den koning in 't woud en wees hem den *roeroe*; maar de hand, waarmede hij dit deed viel, als door een zwaard afgesneden, van den arm af.

Nu sprak 't hert den koning aan en vroeg hem wie hem hierheen had geleid. De koning wijst op zijn gids, en 't edele dier, den drenkeling herkende, verwijt hem zijn woordbreuk. Maar als de koning daarop den ongelukkige wil neerschieten, vraagt het hert om genade voor den zwakke, die zijn heil in deze en in de volgende wereld roekeloos verspeelde.

De koning begenadigt den schuldige en voert het hert naar zijn paleis, waar 't, op een troon gesteld, de wet der liefde predikt voor 't gansche hof.

De dieren zijn op 2 in 't woud vereenigd; op 3 wordt de drenkeling gered. De koning vindt het hert op 4 en begenadigt zijn gids op 't 5de beeld.

(1) Een ander soort *hert*.

Zuidertrap, 6, 7, 8 en 9 (W. L., 99 100, 101 en 102).

Eens heerschte de latere Boeddha als koning over een troep *apen* in 't *Himālaja*-gebergte. Zij huisden op een vruchtrijken vijgeboom aan den oever van een stroom. Om den boom niet door zijn heerlijke vruchten aan de menschen bekend te doen worden, gebod de Heer zijn volk geen enkele vrucht te laten rijpen aan den tak, die over 't water hing. Toch viel eens zulk een vrucht, die onbemerkt gerijpt was, in den stroom en dreef naar een open plek in 't woud, waar de koning van 't land met zijn vrouwen vischte.

Nooit had de vorst een schooner en fijner vrucht gezien of geproefd, en dus ging bij den boom, stoomopwaarts, zoeken.

Toen hij de vele apen zag, gelastte hij zijn jagers die te verdrijven. Maar om te kunnen vluchten moesten de dieren een sprong wagen, dien geen hunner aandurft, behalve hun gebieders. Deze doet den sprong, bereikt de berghelling aan den overkant, en zoekt en vindt er een lange *bamboe* waarmee hij naar den boom terugvaart om daarmede en met zijn eigen lichaam een brug te vormen, waarover alle apen ontkomen, ten koste van hun Heer, wiens huid door hun teenen in bloedige lappen vaneen gereten werd.

Verbaasd vangen de jagers den bezwijmenden apenkoning op en leggen hem op een zacht bed van bladeren neer. Bijgekomen en door den koning ondervraagd antwoordt de Heer dat hij gedaan heeft wat zijn *plicht* was, dewijl immers een vorst zijn onderdanen *dienen* moet, niet zich door hen *doen* dienen.

6 en 7, de koning neemt den vijg aan; 8, hij gaat met zijn jagers den boom zoeken, terwijl 9 de wondervolle vlucht der apen voorstelt.

Zuidertrap, 10 en 't hoekbeeld (van den *eersten* hoek) (W. L., 103 en 104).

Ook leefde de Heer eens als *askeet* in een bosch, en predikte lijdzaamheid aan allen, die hem bezochten.

't Gebeurde toen dat de koning zich met zijn vrouwen in dat bosch kwam verlustigen en, terwijl dezen zich in een beek baadden, in slaap viel.

Ontwakend zag hij hen niet meer. Zij waren naar den kluizenaar afgedwaald en luisterden vol aandacht naar diens prediking. Dáar vond hen de vertoornde koning en hij waagde 't den prediker een leugenaar en een huichelaar te schelden en hem met zijn zwaard te bedreigen. Maar de wijze bleef kalm, en nu hieuw de tiran, door de smeebeden zijner vrouwen nog meer verbitterd, den vromen leeraar, die geen andere vrees kende dan dat men van den koning zou kunnen zeggen dat hij een, onschuldige gedood had, handen, ooren, neus en voeten af.

De gemartelde leed meer door zijn smart om 's konings val, dan door zijn wonden, maar toen de euveldader zich van den stervende verwijderde, zag hij den grond zich vóór hem openen en stortte hij in de vlammenbrakende diepte neer.

De verschrikte hovelingen meenden dat de kluizenaar zelf hun meester aldus gestraft had, en ze smeekten hem om genade, en stervende zegent de arme hen en zijn moordenaar wiens ondergang hem onbekend gebleven was.

We zien op 10 den koning in zijn slaap en hem op 't hoekbeeld op weg gaan om zijn vrouwen te zoeken. Waarschijnlijk geven 1 en 2 na den (eersten) hoek (W. L., 105 en 106) slechts de terugkeerende vrouwen te zien.

Tweede hoek, 5 (W. L., 111).

Dit beeld brengt ons wederom in tegenwoordigheid van een wereldschen koning, den ongeloovigen vorst van *Wideha*, die in onrecht leefde en alle vrome deugden verzaakte. De Heer leefde toen als *dewarshi* (een wijze onder de hemellingen) in de *Brahmaloka*, en daalde van dáar op de aarde neder om den ongeloovigen heerscher te bekeeren. Even zeker als dit leven door andere levens voorafgegaan is — zegt hij — zullen andere levens er op volgen. Dan spreekt hij van de folteringen der

hel, die den booze en ongeloovige wachten ⁽¹⁾, die zich niet betert — en de koning geeft zich gewonnen en bidt den Heer hem verder te leiden op den rechten weg.

't Beeld behoeft geen naderen uitleg.

Tweede hoek, 6, 7, 8 en 9 (W. L., 112, 113, 114 en 115).

Zevenhonderd verdwaalde en uitgeputte reizigers ontmoetten op hun weg in 't woud een prachtigen *olifant*. Zij waren met nog 300 lotgenooten, die onder weg reeds bezwaken, uit hun land gebannen.

De olifant — 't was de Bodhisatwa — wijst hun met zijn snuit den weg naar een water, waar zij hun dorst kunnen lesschen, en in welks nabijheid zij een dooden olifant zullen vinden, met wiens vleesch ze zich zullen kunnen voeden. Dan spoedt hij langs een korteren weg naar de aangeduide plek en stort er zich van boven op den bodem van een ravijn te pletter. Dáar vinden de hongerende ballingen zijn lijk, en engelen dalen uit den hemel neer om zijn lof te zingen.

Op 6 ontmoeten de reizigers den olifant: op 7 zijn ze op weg naar de aangewezen plek; op 8 zien we den olifant, gereed zich naar beneden te werpen, en op 9 vereeren de geredden de asch van hun redder (in een *tjaitja* besloten), nadat ze zich met zijn vleesch van den hongerdood gered en zijn lijk verder als dat van een edel wezen verbrand hebben.

Tweede hoek, 10, 11, 12 en 13 (W. L., 116, 117, 118 en 119).

Dit is een van de belangrijkste *djātaka's*. Als SOETASOMA, een *koningszoon*, wandelde de Bodhisatwa met zijn vrouwen eens in 't park van zijn paleis, toen een brahmaan hem naderde en door hem uitgenoodigd werd een rede te houden over de deugd. Die rede werd echter onverwacht gestoord door de komst van een monster, dat allen op de vlucht dreef behalve

(1) Den onzin van een eeuwige straf voor tijdelijke zonde, — en wat is een gansch menschenleven tegenover de eeuwigheid? Nog minder dan een stofdeeltje tegenover 't heelal! — kennen de Boeddhisten niet.

den prins. Dat monster was eenmaal door een anderen koning bij een leeuwin verwekt en leefde meest van menschevleesch. Later, na den dood van zijn vader, door zijn eigen onderdanen vervolgd en bedreigd, riep hij de demonen om hulp aan en beloofde hun een offer van 100 koningszonen. Hij kwam nu SOETASOMA ontvoeren om hem bij de andere reeds gevangen prinsen te voegen.

SOETASOMA besluit den leeuwenzoon te volgen om hem te bekeeren en de andere prinsen te redden. Maar in 't moordhol van den geweldige aangekomen bedenkt hij dat hij den brahmaan onbeloond heeft gelaten en diens preek niet ten einde gehoord heeft, en nu vraagt hij verlof om 't verzuimde te gaan volbrengen en daarna zich weder ter beschikking van den menscheneter te stellen.

Deze heeft zijn 100 prinsen toch reeds bijeen, en hij laat zijn gevangene gaan, in de hoop zich later in diens val als woordbreker te kunnen verheugen.

Maar SOETASOMA keert, ondanks de beden van zijn ouders en vrouwen, terug. 't Monster is immers zijn weldoener geworden, door hem verlof te geven de rede van den brahmaan te hooren en dezen zijn loon te geven en dus zijn plicht te volbrengen, en nu heeft die weldoener ook recht op zijn deernis en op bevrijding van den vloek, die door zijn geboorte op hem rust.

En als nu de verbaasde roover vraagt wat die brahmaan dan wel gesproken heeft, houdt de prins een zoo machtige rede over de wet, dat de leeuwmensch zich werkelijk bekeert en al zijn gevangenen vrijgeeft en met hen SOETASOMA naar diens residentie volgt.

Wij zien op 10 den prins met den brahmaan; op 11 hem door den roover wegvoeren, en zijn dan getuige van 't vervolg van de preek op 12, en op 13 van de bekeering van den leeuwmensch.

Tweede hoek, 14, 16 en 17, en *derde* hoek, 2 (W. L., 120, 122, 123 en 127).

De Heer werd eens als de *zoon van een koning* geboren, wiens oudere zonen allen jong gestorven waren. Om hem aan den boozen invloed der demonen te onttrekken werd de jonggeborene in een *ijzeren huis* (*ajogriha*) opgevoed.

Als jongeling eens door de rezidentie rijdend, zag hij veel dat hem tot nadenken bracht; hoe ziekte, ouderdom en dood alle menschen bedreigen, en stormen en overstromingen en brand hun have vernietigen. Te huis teruggekomen besluit hij van de wereld te scheiden en als kluizenaar en boeteling in de wildernis te gaan leven, en zijn vader daartoe verlof te vragen. Al wat leeft is immers van 't oogenblik der wording in den moederschoot aan den dood gewijd, meent hij. En al wat leeft, doodt om te leven, maar niemand kan den dood dooden. Zelfs de engelen en de *dewa's* kunnen dat niet.

Nu vraagt hem zijn vader wel of die dood hem dan in de wildernis niet even zeker bereiken zal als overal elders, en hij stemt dat toe, maar zegt dat de dood hem daar niet overvallen zal in een leven, dat ongeschikt is tot voorbereiding voor den overgang tot een volgend bestaan.

Eindelijk geeft de vader toe, en wijdt de prins zijn leven verder aan de *dhjāna*, de vrome overdenking, die hem van uit dit leven naar de *Brahmaloka* voeren zal.

14 betreft de geboorte van den prins; 16 de hulde aan den jonggeborene gebracht door een brahmaan; 17 den rijtoer buiten 't paleis, en 2 na den volgenden hoek 's prinsen kluizenaarsleven in de wildernis.

Bovendien zie ik in 't hoekbeeld en in 't eerste na den hoek (W. L., 124 en 126) 't afscheid dat de prins van zijn vader neemt en van zijn vrouwen, juist zoo als later *Siddhārtha* ⁽¹⁾. De overeenkomst van dit leven met het latere van den koningszoon van *Kapilawastoe* is treffend.

(1) Zie boven blz. 30.

Vierde hoek, 2, 3 en 5 (W. L., 129, 130 en 132).

Als een sterke *buffelstier* in 't oerwoud levend, werd de latere Boeddha voortdurend door een aap geplaagd die, de onuitputtelijke goedheid van den geweldige tartend, hem telkens in den weg komt.

Een *jāksha* vermaant den stier om minder lijdzaam te zijn en den belager te vertrappen of neer te stooten, maar de sterke antwoordt, dat de aap niet anders zijn kan, dan hij is, en dat men hem dus verdragen moet. Geen beter oefening in lijdzaamheid dan 't geduldig ondergaan van een slechte bejegening, en daardoor alleen kan men hopen den belager tot nadenken en tot inkeer te brengen.

Op 2 zien we den stier met den aap; op 3 ook den *jāksha*, en op 5 den stier, een rede tot den demon houden, en dezen bewegen de deugd te erkennen en te loven (1).

Vierde hoek, 6, 7, 8 en 9 (W. L., 133, 134, 135 en 136).

Eens, toen de Heer als een *specht* in de wildernis leefde, ontmoette hij een leeuw, die onduldbare pijnen leed door een stuk been, dat hem dwars in de keel was blijven steken. De specht hielp hem uit den nood, door een stuk hout in den geopenden muil te plaatsen en hem dan 't been uit de keel te werken.

Lang daarna trof de specht, uitgehongerd rondvliegend, den leeuw weder aan, smullend van een pas gedooden antiloo. Na lang aarzelen verzoekt hem zijn vroegere redder om een weinig van 't antilopen-vleesch, maar de leeuw vraagt den bedelaar of die zijn leven moede is, en of hij niet reeds dankbaar genoeg moet zijn, dat hem 't leven gelaten werd, toen

(1) Tegenover bl. 124 van de in 1896 bij MASSON te Parijs verschenen uitgaaf van A. TISSANDIER'S „*Cambodge-Java*” vinden wij een goede afbeelding van 't laatstgenoemde beeldwerk (pl. XXVIII); maar de schrijver, die trouwens beweert dat die geheele reeks niets met den boeddhistischen godsdienst te maken heeft, verkondigt dan dat het een jongen, rijkgediadeemden Hindoe voorstelt in aanbidding voor den stier van SJIWA (den *nandi*!) TISSANDIER veroordeelt daarmede zijn werk en . . . zich zelf.

hij zich vroeger eenmaal in den muil van den vrager gewaagd had? Een leeuw kent geen deernis.

Beschaamd vliegt de specht omhoog en een boschgod stijgt hem na en vraagt hem waarom hij den leeuw de oogen niet uitpikt en zooveel van diens buit neemt, als hem lust? En de vogel antwoordt met een verheerlijking van de deugd: Wie weldoet vindt in een volgend leven zijn loon, maar wie kwaad met kwaad vergeldt verliest de verdienste van alle deugden.

De god roemt den specht als een heiligen wijze en verdwijnt.

Op 6 is de leeuw in 't bosch en komt de specht tot hem; op 7 krimpt de leeuw ineen van de pijn, en op 8 komt de specht hem helpen. Op 9 is de latere ontmoeting van den hongerenden vogel met den leeuw en zijn prooi afgebeeld.

Van de voorheen tusschen de behandelde beeldwerken geplaatste stukken zijn vele verloren gegaan, andere nog onverklaard gebleven; maar wanneer we bedenken hoe de hier genoemde elkander in dezelfde orde opvolgen als de *djātaka's* in de door SPEYER vertaalde *Mala*, dan kunnen we aannemen dat de hier niet beschreven *vroegere-levens* met de ontbrekende en niet verklaarde beelden verband moeten houden, en dat ook *deze* reeks een vooraf vastgestelde doorlopende reeks geweest moet zijn.

Werkelijk heeft OLDENBURG in dezelfde reeks nog andere, maar door SPEYER nog niet vertaalde, *djātaka's* aangewezen, en wel:

Na de *westelijke* trap, 6, 7, 8 en 9 (W. L. 192, 193, 194 en 195).

De Heer als *schildpad* in zee, neemt de in doodsgevaar verkeerende bemanning van een zinkend schip op zijn rug en draagt die naar den wal, waar hij de uitgehongerden zijn eigen lichaam tot spijs aanbiedt.

Op 6 zien we de *schildpad*, op 7 't zinkende schip, door haaien en andere visschen omringd; op 8 de *schildpad* met de

schepelingen op zijn rug en op 't vierde beeldwerk de geredden aan den wal en hun redder, die zich als offer geven wil.

Aan den voorwand der vijfde en hoogste galerij meent OLDENBURG, in 't tweede beeld na de *zuidert*rap (W. L., CCCLXXXIX), den Heer te herkennen als 't paard BALĀHA, dat reizigers over de zee voert.

Maar in de *beneden*reeks aan den achterwand der *eerste* galerij wijst hij nog op:

3 na de *ooster*trap en 1 na den *eersten* hoek, als een voorstelling van 't gesprek van koning DAKSHINA PANTJĀLA met den betooverden *nāga* DJANMATJITRA; diens bezwering en verlossing door den *jager* HALAKA (de *Heer*) en de ontvangst daarna van den *jager* in 't verblijf van den dankbaren *nāga*.

De *nāga* is, als altijd, kenbaar aan de slangen in zijn haren.

1 na den *tweeden* hoek (W. L., 10).

De *Kinnari*-prinses MANOHARĀ met een *Kinnari* (volgens 't beeldwerk een *Kinnara*) aan 't meer *Brahmasabhd*.

De metgezel van de prinses is afgebeeld als een zeer vermagerde man, die als een boeteling onder een boom zit aan den meeroever.

Deze *djātaka* vormt een reeks op zich zelf.

Tweede hoek, 2 (W. L. 12).

Prins SOEDHANA (de *Heer*) brengt de prinses naar zijn paleis.

Dezelfde hoek, 4 (W. L., 16).

De prins neemt afscheid van zijn moeder.

3 van deze reeks blijft onverklaard.

5 (W. L., 18).

De prins ontmoet den god INDRA.

6 (W. L. 20).

De koning ('s prinsen vader?) pleegt raad (met wien of wie?) over zijn zoon.

Derde hoek, 1 (W. L., 22).

De prinses vliegt weg.

Vierde hoek, 1 (W. L., 24).

De prins na afloop van den krijgstoelt bij zijn vader.

2 (W. L., 26).

De prins spreekt met zijn moeder.

4 (W. L. 30).

De prins met den kluizenaar. (Misschien den *Kinnara* van 't eerste beeld: 1 na den tweeden hoek?)

't Voorafgaande beeldwerk blijft mede onverklaard.

1 na den *vijfden* hoek (W. L., 32).

De prins bij den vijver in 't rijk der *Kinnara's*. (De andere personen schijnen allen *Kinnari's*, of althans vrouwen te zijn).

2 (W. L., 34).

De hoogproef. (Waarschijnlijk wederom een *Swajamwara* of bruidegomskeus, evenals op 97, W. L. in de bovenste reeks.)

3 (W. L., 36).

De proef met de meisjes. (Welke proef?)

4 (W. L., 38).

De dansende *Kinnari's*.

Zesde hoek, 1 (W. L., 40).

De prins en de prinses zijn terug gekeerd (denkelijk als gehuwden, van 't land der *Kinnara's*) en deelen geschenken uit.

We zijn hier aan 't slot van de *Soedhana-djataka* gekomen. Jammer dat we nog niet meer er van weten!

In dezelfde reeks volgen verder nog: na de *noorder* trap en dan na den *vijfden* hoek, 3 (W. L., 216).

De schipbreuk en de ontmoeting (van den Heer, maar in welken persoon?) met de *vier* meisjes.

4 (W. L., 218).

Ontmoeting met de *acht* jonkvrouwen.

Zesde hoek, 1 (W. L., 220).

Ontmoeting met de *zestien* maagden (waarvan er 5 wegens gebrek aan plaatsruimte wegbleven).

Zevende hoek, 1 (W. L., 222).

Ontmoeting met de tweeëndertig meisjes (slechts 14 werden afgebeeld).

En ten slotte nog 't volgende:

2 na den *zevend*en hoek (W. L., 224).

Verblijf (van den Heer) in de stad der 32 jonkvrouwen; aankomst bij den *Preta* ⁽¹⁾, en MAITRAKANJAKA, als 't rad hem op 't hoofd valt.

Ook voor de nadere verklaring van deze *djātaka* moeten wij, die geen *sanskrit* lezen, op een latere vertaling er van wachten.

Tot zoover OLDENBURG's aanwijzingen.

Ik meen nog op de volgende beeldwerken der bovenreeks van den voorwand te moeten wijzen, die misschien geen *djātaka*'s, maar wel den lateren *Boeddha* betreffen.

Na de *oostertrap* en den *tweeden* hoek, 15 (W. L., 28).

Boeddha in *predikende* houding, met duim- en wijsvinger der rechterhand den *tjakra* voorstellend (zooals *alle* Boeddha's in de nissen van den hoogsten muur). Lotustroon en lichtschijf, haartooi en kleeding aan die van alle nis-Boeddha's gelijk. Huldigende toehoorders om hem heen.

Westertrap, vijfde hoek, 2 (W. L., 235) geeft een dergelijke voorstelling, maar boven den Heer zweven twee engelen en vlamrende reukoffers staan naast hem.

4 en 8 na den *zevend*en hoek (W. L., 252 en 256) zijn dergelijke voorstellingen, alleen met dit verschil dat op 't laatste beeldwerk de Heer de houding van den *vi*jfden Dhjāni-Boeddha heeft en de haarkrullen niet afgewerkt zijn.

(1) *Preta*'s zijn spoken; schimmen van gestorvenen.

VIII.

Thans nog een kort woord over enkele tafereelen van de drie hoogere galerijen.

Wij vinden daar geen dubbele reeksen meer, maar de behouwen vakken, vooral van de achterwanden der tweede en vierde galerij, zijn hooger en voortreffelijk bewerkt.

De afbeeldingen van WILSEN in 't prachtwerk van LEEMANS zijn niet volkomen juist, en 't is waarlijk niet zonder gewicht, dat ze later door de, op last der Regeering vervaardigde, lichtbeelden van VAN KINSBERGEN werden aangevuld ⁽¹⁾.

Als voorbeeld noem ik 't *dertigste* van den achterwand der *tweede* galerij, waarvan ook CEPHAS een lichtbeeld opnam. Vergelijkt men nu de teekening van WILSEN met dat lichtbeeld, dan ziet men, dat de beide binnenpilasters van 't tempeltje onjuist geteekend, en de buitenpilasters, achter de staande vrouwen, vergeten zijn; dat de lichtschijf *achter* den *in* het tempeltje gezeten heilige onmogelijkerwijs *vóór* den onderrand van 't lijstwerk, boven den ingang van 't tempeltje, doorloopt; en dat de leeuwenbeeldjes en 't troonkleed misteekend zijn, even als ook de bloemslingers en de bidschellen in vorm en plaatsing. Dit geldt ook van 't zonnescerm van den bezoeker en van 't bloemenoffer naast hem. De tweede papegaai, recht boven den rechter *bodhiboom*, en één bloemtros rechts onder dien boom zijn weggelaten. De tot een *sembah plat* samengevouwen handen van den bezoeker zijn *niet plat* samengevouwen, want alleen de vingertoppen raken elkander, zoodat de *sembah* niet

(1) De moeilijkheid van 't opnemen van lichtbeelden op korten afstand, zoo als die tusschen de vóór- en achterwanden der Bārāboedoer galerijen gegeven is, bestaan niet meer. 't Ontbrekende kan dus nog altijd aangevuld worden — en 't is wenschelijk dat dit geschiedt, vóór dat de nu reeds sterk uit het lood gezakte muren, vooral van de lagere galerijen, instorten, wat met elke zware aardbeving verwacht kan worden.

meer herkenbaar is (1). Ook 's mans rechtersvoet is verdwenen.

't Is niet moeilijk zulke onjuistheden ook in andere teekeningen aan te toonen, maar toch zijn ze in hoofdzaak juist en verdienstelijk. Alleen voor de verklaring van bijzonderheden zijn ze niet altijd nauwkeurig genoeg.

Ik wijs nog op dit beeld om de vereering van den door zonnenschermen en *tjagara's* (vliegenwaaiers), door lotusrozetten en bidschellen gekenmerkten *bodhiboom*. Ook nu nog worden zulke vijgeboomen bij alle pagoden op *Seilon* (en elders) gekweekt en in eer gehouden, en, als een gevolg van die vereering door boeddhistische voorouders, *ki-ara's* en *weringin's* en verwante *Fica-ceën* door Soendaneezen en Javanen gespaard en ontzien. Zulke boomen op de *aloen-aloen's*, de *voorpleinen*, van de *kraton's* en *dalēm's* van vorsten en hoofden, hadden oorspronkelijk de betekenis van een hulde aan *Boeddha*. De leeraar en zijn leer zijn vergeten; een der vormen van vereering is blijven bestaan.

't Achttiende en 't twee-en-twintigste beeld (oostelijke trap, vijfde hoek, 2 en zesde hoek, 1), noem ik om de gevleugelde schelp, de *sjankha*, die daarop met *pajoeng's* en *tjagara's* als waardigheidssteekenen voorkomt. Ook nu nog voeren javaansche vorsten den *tjâkrâ*, den *trisoelâ* en andere godenwapens onder hun *ampilan* mede (2), en de *sjankha* van WISHNOE beteekent dus geenszins dat de persoon, wien hij nagedragen wordt, dien god zou voorstellen; al is ook *Boeddha*, volgens de Mahâjânisten, een *awatâra* van dien god.

Onder de volgende beeldwerken komen echter wel degelijk enkele Hindoegoden voor.

(1) De Boeddhisten op Seilon zag ik in hun pagoden de *symbah* op dezelfde wijze uitvoeren als de Javanen, dus met *plat* samengevoegde handen, en zoo is die eerbiedsbetuinging ook op al onze beeldwerken afgebeeld. Wellicht hebben de Boeddhisten haar op Java ingevoerd.

(2) Zie mijn bij E. J. BRILL, te Leiden uitgegeven plaatwerk: *„In den kâdaton te Jogjâkartâ”*, pl. II en mijn door 't Kon. Instituut uitgegeven plaatwerk. *„De Garibg's te Jogjâkartâ”* pl. IX.

't Vierarmige beeld op 48 (zuidertap, vierde hoek, 5), in Boeddhahouding op een troon gezeten, die door een *nandi*, de *wāhana* of 't draagdier van SJIWA, gedragen wordt, doet ook zonder andere kenmerken aan dien god denken, wellicht als aan een voorlooper van den Boeddha, als *Bodhisatwa* (1).

't Verdwenen hoofd had misschien meer licht kunnen geven. Dergelijke godenbeelden vinden we op 100, 101, 102 en 104 W. L. (2).

Op 't eerste (noordertrap, tweede hoek, 1) een vierarmig beeld in Boeddhahouding op een lotustroon, met de lichtschijf. In de linkerhanden een olifantshaak en een bloem. De voorwerpen in de rechterhanden zijn onkenbaar geworden. De troon is met olifanten, leeuwen en *nāga's* versierd. De vier armen bij 't enkele aangezicht kunnen op WISHNOE of op een andere godheid wijzen, alleen niet op BRAHMA, maar 't Boeddhabeeldje in de kroon teekent 't Boeddhisme (3).

(1) Wij hebben later te Parambanan dezen god en andere goden als *Bodhisatwa's* leeren kennen. Zie mijn door 't Koninklijk Instituut uitgegeven werk: *Parambanan na de ontgraving*, en mijn te 'Jogjakarta uitgegeven Gids: *De bouwvallen van Parambanan*", laatste uitgaaf.

(2) De heer GROENEVELDT schreef mij eenigen tijd vóór de ontgraving van Parambanan: „De theorie, dat deze beelden bekende vorsten zouden voorstellen, behoort losgelaten te worden. Çiva was een der *lokiwara's* van het Boeddha-pantheon, en ook andere brahmaansche goden waren daarin opgenomen. Zoo ook de heilige koninginnen van LEEMANS, die *Tārā's* of *çakti's* (godenvrouwen of krachten) zijn.” Zie verder de volgende noot.

(3) Tot 1896 meende ook ik nog dat die Boeddhabeeldjes in de kroon op *Bodhisatwa's* wezen en wel van die *Dhjáni-Boeddha's*, wier beeldjes in de kroon te zien waren. Maar de koning van Siam ontkende dit. Hij zelf droeg, even als andere boeddhistische vorsten, zulke beeldjes aan zijn kroon. En nu is 't waar dat ik nooit een ander beeldje aan zulk een kroon heb kunnen herkennen, dan dat van AMITĀBHA, den vierden Dhjáni-Boeddha, den Boeddha van deze wereld. Zie mijn opstel in *Eigen Haard* van 1897, afl. 42 en 43. Indien nu die beeldjes Bodhisatwa's kenmerkten, dan zou dus nooit een andere Bodhisatwa dan PADMAPĀNI, de vierde, op die wijze afgebeeld zijn? Dit kan in niet aannemen. Worden echter Boeddha-vorsten bedoeld, dan is 't begrijpelijk dat zij nooit een anderen Boeddha dan den Boeddha dezer wereld in de kroon dragen. Bij deze onmiskenbare godenbeelden wijzen zij alleen op 't boeddhistisch karakter van die goden aan den boeddhistischen tempel.

Daar nu Boeddha volgens de Mahājānisten een *avatāra* van WISHNOE is, kan deze god als *Bodhisatwa* allerminst bevreemding wekken.

Ook 't volgende beeld is vierarmig (2 na den *tweeden* hoek), maar 't is te veel geschonden om den god te kunnen herkennen.

Dit is ook weder 't geval met het derde beeld (3 na den hoek). De zes armen zijn echter ongewoon, tenzij men daardoor SĪWA heeft willen kenmerken.

't Vierde beeld (5 na denzelfden hoek. W. L. 104) zou op de teekening van WILSEN misschien minder gemakkelijk herkend worden. Op den bouwval echter is geen twijfel mogelijk, want daar zien we onbetwistbaar zeker dat de *oepawita* de brilslang is met fijn bewerkten gekroonden kop. En die kenmerkt SĪWA of diens zoon GANESJA, die hier niet bedoeld kan zijn, want die wordt altijd in olifantsgestalte afgebeeld.

Nog een ander beeld is merkwaardig (W. L. 106, 't zevende na den zelfden *tweeden* hoek) omdat de tempel, waarin een *Tārā* (of een godin?), hoewel niet op een lotustroon, zetelt, door vijf sjiwātische *trisoela's* gekroond is. Er zijn echter geen andere kenmerken, die deze vrouw als DOERGĀ, SĪWA's *sjakti*, doen herkennen. (3)

Eenig is 't *negen-en-zestigste* beeldwerk van den achterwand der volgende, *derde* galerij (*noorder* trap, *tweede* hoek, 2).

Links een god wellicht als Bodhisatwa in een door elf *trisoela's* gekroonden tempel. Rechts een andere godheid (?) op een minderen zetel. Tusschen deze beiden een boom, wiens takken zwaarden en dolken dragen in plaats van bladeren of vruchten. En onder dien boom een ketel met kokenden inhoud op een vlammen vuur. Drie gewapende mannen bewaken drie geboeide gevangenen, die genade schijnen te vragen aan de tweede godheid. Eén der dienaren schijnt daarentegen de bevelen van den Bodhisatwa af te wachten.

(3) De maansikkel waarvan LEEMANS bij de beschrijving van dit beeld gewaagt, komt daarop niet voor, maar op 't voorgaande: 150.

De 11 trisoela's doen weder aan SJIWA denken, misschien als KĀLA, den god van den dood, den alvernielenden *tijd*.

LEEMANS meent deze voorstelling met een bijzondere gebeurtenis of, in algemeenen zin, met helsche straffen in verband te moeten brengen. Mij kwam 't laatste aannemelijk voor en ik noemde dit beeldwerk daarom zuiver symboliek.

De koning van Siam noemde 't een voorstelling van de hel. Boeddha *ziet* de hel.

Nog twee beelden aan den achterwand der vierde en hoogste galerij, die slechts 20 hoeken en 24 behouwen muurvakken heeft, en we kunnen de ommuurde terrassen verlaten.

Ik bedoel vooreerst 't *zeven-en-vijftigste* ('t *derde* na de *noordertrap*). Daar troont een Boeddha in een tempel, waarboven rechts een vlamme *tjakra* en links een *maansikkel* op lotuskussens aan den hemel zweven. En dan nog 't *zeventigste* (*vijfde* hoek, 2), dat een dergelijke voorstelling geeft, maar waarbij de *tjakra* door de *zonnescijf* zelf vervangen is. ⁽¹⁾

Men kan wel geen sprekender getuigenis verlangen van de eenheid van *tjakra* en *zonnescijf*, en van 't verband tusschen den *Boeddha* en de beide hemellichamen, of tusschen WISHNOE en den *Boeddha* en, met andere woorden, tusschen *Boeddha*-dienst en *zonnediens*t.

Volledigheidshalve vermeld ik nog dat aan den achterwand dezer galerij vele beeldwerken voorkomen, waarop *meer dan vijf*, tot *achttien* Boeddha's tegelijk afgebeeld zijn.

Verder, dat ieder der onder ons liggende terrassen ongeveer 3 meters hooger ligt dan 't voorgaande en daarmede door trappen van gemiddeld 10 treden verbonden is.

Verder dat elke galerij tusschen de muren omstreeks 2 M. breed is en die muren 1½ M. dik zijn.

(1) Op 't *veertiende* beeldwerk van den vóorwand dezer galerij zijn de zon en de maan met zeven sterren (planeten?) afgebeeld.

En ten slotte dat onder de bouwkunstige versierselen, die ik niet genoemd heb, talrijke *nâgakoppen* met geopenden bek en omhooggekrulden snuit onder alle muren 't regenwater van terras tot terras naar buiten afvoerden. Nu dringt dat water tusschen alle steenen tot onder den bouwval door, en siepelt door alle lagere voegen met verweerd steengruis en met de aarde van den heuvel zelf, waarop de tempel terrasgewijs gebouwd werd, naar buiten. Dit alleen reeds moet den bouwval hoe langer hoe meer ondermijnen en ten slotte doen ineens zakken en instorten, wanneer de Regeering van Nederlandsch-Indië daartegen niet te waken weet.

IX

Van de vierde galerij brengen trappen van twaalf treden ons naar 't alleen van buiten ommuurde twintighoekige bovenvlak, waarop achtereenvolgens, dus concentrisch, drie cirkelronde terrassen verrijzen, die telkens anderhalven M. stijgen en drie M. terugwijken, en die onderling door trappen van acht of zeven treden verbonden zijn.

Op 't eerste staan 32 opengewerkte dagob's langs den buitenrand; op 't tweede 24 en op 't derde en hoogste 16, dus te samen 72. En binnen dezen kring verrijst de door zijn afmetingen ontzagwekkende midden-dagob, de hoofdgedachte, 't einddoel van den ganschen bouw.

't Veelhoekig bovenvlak en de ronde terrassen geven, tusschen de nis- en dagob-spitsen van den buitenmuur als in een sprekende omlijsting, treffende ver- en diepgezichten op de omliggende berglandschappen, die we van de kruin van den midden-dagob nog ruimer kunnen genieten.

De doorzichtige dagob's hebben alle een ronden, als lotuskussen bewerkten voet, die 't daarop geplaatste beeld met zijn klokvormigen grafheuvel tot *padmāsana* dient.

De klok met ruitvormige openingen is $1\frac{1}{2}$ M. hoog en draagt nog een schuin oplopend vierkant steenblok, dat met een achtkantigen, van boven afgeronden kegel gedekt is.

De groote, maar (vroeger) *geheel gesloten middendagob* heeft denzelfden grondvorm; maar zijn wanden rijzen, voor een deel loodrecht, boven den fraai omlijsten en als een reusachtig lotuskussen bewerkten voet op, om hooger in een vlakken koepel te eindigen, die zich minstens nog 8 M. boven 't hoogste ronde terras verheft. Van den kegel, die vroeger dezen dagob

kroonde is niets meer overgebleven dan een deel van 't voetstuk, een als zitbank bijgemetseld steenblok, dat $1\frac{1}{2}$ M. hoog en 3 M. breed is.

Men kan deze zitplaats langs een later van buiten aangebrachte ruwe en smalle trap van losse tempelsteen be-reiken, en zich op dat steenblok nederzetten en, 40 M. boven den ouden begroeiden heuveltop, een uitzicht genieten, zoo rijk, zoo veelomvattend, veelkleurig en schoon, als ooit Boed-dhisten of andere aardbewoners stemmen kon tot ontzag of aanbidding.

Diepe, rijkbewaterde, altijd groenende en bloeiende of in oogst- of ploegtijd stroogeel of bruine valleien, leven ademend en levenslust, onder de machtige voorsprongen van 't hoog geto-rende en diep gekloofde *Ménoreh*gebergte en de door wolken omkranste kratertoppen van minstens drie vulkanen, die meer-malen dood of verwoesting braakten, maar ook nieuw leven wecten uit den met verweerend lavapuïn en stof bedekten grond (1).

Tegenover zulk een reuzenschepping gevoelen wij ons klein — maar toch als kinderen van die schepping rijk, en als den-kenden wezens gelukkig en groot (2).

(1) Bij zeer heldere lucht kan men van dit punt 9 vulkaantoppen tellen.

(2) Nooit vergeet ik den nacht dien ik, meer dan 25 jaren geleden, voor een deel op dat steenblok onder een vollen maneschijn doorbracht, 't doode verleden onder mij, en daarboven 't onsterfelijke licht.

X.

Thans nog een woord over de *Boeddha*-beelden, die den tempel *Bârâ-Boeddâ* of *Pârâ-Boeddâ*'s, dat is: de *vele Boeddha's* of de *gezamenlijke Boeddha's*, deden noemen ⁽¹⁾.

Zij zitten allen met gekruiste beenen ongeveer in de houding, die de Javanen *silâ* noemen, maar rechtop. Zij zijn gekleed in een dunnen mantel, die den rechter schouder en arm bloot laat — zooals de monniken der zuidelijke kerk dat monnikskleed ook nu nog dragen — en hebben de *tiara*, den ronden haarknoop, op den met korte krullen bedekten schedel. Ook de *oerna*, de kleine haarkring op 't voorhoofd, is bij velen nog herkenbaar, bij andere beelden vergeten ⁽²⁾. Aller houding teekent overdenking, berusting en vrede, en getuigt mogelijk ook wel van de eindoplossing in 't vreugde- en smartlooze *niet-zijn*. Maar niet alle beelden zijn in dien zin als kunstwerk even goed geslaagd. Niet alle beeldhouwers waren even goede kunstenaars.

Er is een *gering* verschil in de houding der handen tusschen de beelden, die naar de *vijf* hemelstreken, oost, west, zuid en noord en 't *zenith* gericht zijn. En er is *meer* verschil, ook in plaatsing en omgeving, tusschen de gezamenlijke *Boeddha's* der ringmuren en die van de ronde terrassen. Alle *Boeddha's* van de *vijf* ringmuren hebben de *linkerhand* in den schoot liggen, met den rug op den rechtervoet. Maar die van de *vier*

(1) De laatste naamgissing werd mij door den vroegeren regent van *Magelang*, nu *hadji* of *kadji* DANOE NING RAT, medegedeeld. De Javanen schrijven gewoonlijk *boeddâ* (𑖀𑖄𑖘𑖅).

(2) Volgens KERN is de *oerna* een symbool zooveel van de *zon* als van den *bliksem*.

beneden-muren houden aan de *oost-zijde* de *rechter-hand* met den rug, aan de *zuid-zijde* die zelfde hand met den palm naar boven op de *rechter dij*; die van 't *westen* (tegenover de ondergaande zon) hebben haar naast de andere hand in den schoot, en die van 't *noorden* heffen haar een weinig boven de *rechter dij* op, met den palm naar voren en de *vijf* vingers aaneengesloten recht naar boven. Die van den *geheelen vijfden* en *hoogsten*, alle windstreken beheerschenden muur onderscheiden zich van de laatste, door den *gebogen wijs-vinger*, die met den een weinig *afgevoerden duim* een *gesloten kring* vormt.

De beelden van de drie ronde boventerrassen daarentegen heffen de *beide* handen vóór de maagstreek op, de linker met den palm en de gekromde vingertoppen naar boven, de rechter met den palm naar links en de vingers over die van de andere hand heengebogen ⁽¹⁾. Maar bovendien missen zij de lichtschijf en zijn zij niet in open tempels boven een door vele beeldwerken vertegenwoordigde menschen- en goden- en dierenwereld geplaatst, maar in doorzichtig *gesloten graven* in hogere, boven die wereld verheven, sferen. Daar is dus *meer* verschil dan tusschen de beelden der vijf ringmuren onderling.

Maar er is nog een beeld, een *eenig* beeld.

Men heeft, lang geleden, in de eerste helft dezer eeuw, den grooten middendagob opengebrokeu en daarin een dubbele ruimte gevonden, een kleinere boven een grootere, en daaruit,

(1) Een jong Hollander, die een reis door Indië maakte, en die met minachting over alles sprak wat de koning van Siam over den Bārāboedoer gezegd had, beweerde onlangs dat er *verschil* was in de houding der handen van deze 72 dagob-Boeddha's, een verschil, dat werkelijk bestaat, maar alleen in de wijze waarop de verschillende beeldhouwers de *onveranderlijke* houding der beide handen, zooals ik die hier beschreven heb, hebben weergegeven. Dat zelfde verschil in uitvoering van een zelfde opgaaf kan men evengoed bij de andere Boeddha's opmerken. Indien 't een anderen zin had, dan zou 't de stelling, dat deze Boeddha-beelden de *vijf Dhjānī's* voorstellen, omverwerpen, want dan zouden er *veel meer* zijn dan *vijf*. En dan zou de koning van Siam *recht* gehad hebben te beweren dat zij die *Dhjānī's* niet voorstellen en de tempel *hīnajanistisch* zou zijn.

behalve enkele andere voorwerpen ⁽¹⁾, een Boeddhabbeeld aan 't licht gebracht, dat in grootte met alle andere, maar in houding der handen met die der *oostelijke* benedenmuren overeenkomt. Dat dit beeld niet is afgewerkt kan niet aan een toeval of aan ontijdige storing van den arbeid geweten worden want de dagob zelf, waarin 't *geheel weggesloten* was en die dus later afgebouwd moet zijn, was wél voltooid.

't Moet dus opzettelijk in dien toestand gelaten zijn; maar dat men daarmede bedoeld zou hebben den *toekomstigen* (vijfden) Boeddha, nog *in staat van wording*, voor te stellen, is niet aannemelijk. Een toekomstige, *nog niet bestaande* Boeddha kan niet door een *half afgewerkt* beeld verzinneelikt worden. Toekomstige Boeddha's werden bovendien als *Bodhisatwa's* in bepaalden vorm en houding afgebeeld en door eigen attributen gekenmerkt.

De stelling zou trouwens de bestaande raadsels niet oplossen, maar wel nieuwe raadsels scheppen; en wij komen daarmede niet verder. Misschien is de verklaring van 't feit veel eenvoudiger. Wellicht werd het onnoodig geacht een beeld, dat voor altijd weggesloten en dus nooit meer gezien zou worden, zoo nauwkeurig af te werken als anders geschied zou zijn en met de andere beelden geschied is. Deze verklaring is, dunkt mij, nog al natuurlijk.

Wat beteekenen nu die verschillende Boeddha's?

Men kan die beelden volgens de houding der handen in *zes*, volgens andere gegevens in *drie* groepen verdeelen. *Geen meer en geen minder.*

(1) Een metalen vaasje met deksel (en vermoedelijk eenmaal een weinig asch) en eenige munten en nog een metalen beeldje. Ook in de putten van andere Hindoetempels op Java vonden wij urnen met lijkasch en munten of andere voorwerpen van edel metaal of enkele gekleurde edele steentjes, die symbolisch de *saptaratna* of *zeven schatten* vertegenwoordigen, die men den dooden in hun graven meegaf. Zie mijn geschriften over *Parambanan* en *tjandi Idjo*, 't laatste in 't *Tijdschrift voor Indische Taal, Land- en volkenkunde* van 1888.

De drie groepen zijn:

1°, de 432 Boeddha's der open tempelnissen op de vijf beeldhouwde ringmuren, alle voorzien van lotustroon en lichtschijf;

2°, de 72 Boeddha's der doorzichtig gesloten dagob's op de drie ronde terrassen, zonder lichtschijf en zonder andere beeldwerken; en

3°, de volkomen weggesloten *eenige* Boeddha van den hoofddagob, zonder lichtschijf of lotustroon en zonder andere versiering.

De houding der handen echter zou zes groepen geven, want er zijn zes verschillende houdingen.

WILHELM VAN HUMBOLDT was de eerste, die in *vijf* van deze zes Boeddha's van den Bārāboedoer voorstellingen van de *vijf Dhjāni-Boeddha's* meende te zien.

Drie hunner, WAIROTJANA, AKSHOBHA en RATNA SAMBHAWA, hebben achtereenvolgens gedurende duizenden jaren of eeuwen drie opvolgende en nu lang verdwenen werelden verlost en beheerscht; de *vierde*, AMITĀBHA — onze GAOETAMA, SJĀKJA MOENI — heerscht sedert 24 eeuwen over de tegenwoordige wereld, en zal eenmaal, na den ondergang van deze en de schepping van een nieuwe wereld, door den *vijfden* en laatsten, AMOGASIDDHA, den *Boedda der liefde*, opgevolgd worden.

En nu zijn er vooral in de houding der handen, punten van overeenkomst tusschen deze *vijf* Dhjāni Boeddha's en *vijf* van de zes Bārāboedoer-groepen, maar er zijn ook punten van verschil.

Zoo zetelen bij de Mongolen de *beide* eerste Dhjāni-Boeddha's in 't oosten, de *derde* in 't Zuiden, de *vierde* in 't Westen en de *vijfde* en *laatste* in 't Noorden (1).

De beelden van onzen bouwval volgens de houding der handen als *Dhjāni-Boeddha's* onderscheidend (2), zou 't Oosten

(1) Van een *zesden* Boeddha, die in *Nepāl* in gansch afwijkenden vorm voorkomt: *vierarmig*, in *godentooi* en *gekroond*, met bijzondere attributen, valt bij geen der zes Boeddha's van den Bārāboedoer eenig kenmerk te herkennen.

(2) Zie boven, bl. 62 en 63.

alleen door den *tweede* en 't *zenith* — tegenover de drie ronde boventerrassen, die geen bepaalde windstreek beheerschen — door den *eerste* ingenomen worden, wat trouwens ook elders, op 't vaste land van Azië voorkomt.

Maar wie is dan de *zesde* Boeddha, die door *alle* beelden van den vijfden en *hoogsten* ringmuur vertegenwoordigd wordt en die *alle* hemelstreken beheerscht, maar *geen dhjâni-Boeddha* zijn kan?

Ziedaar een der nieuwe raadsels, dat echter, naar mijn oordeel, door den koning van Siam volkomen opgelost is ⁽¹⁾, zooals ik aanstonds zal aantoonen.

En dat eindelijk de onvoltooide Boeddha van den grooten *niet* den vijfden Dhjâni-Boeddha kan zijn, blijkt uit de houding der handen, die den *tweeden* zou aanwijzen, die reeds 92 malen op de oostelijke benedenmuren voorkomt.

Zóo hij een *Dhjâni-Boeddha* vertegenwoordigt, dan moet het *deze* zijn, en daarvoor is geen reden denkbaar. Indien de Mahâjânisten dáar één der *Dhjâni-Boeddha's* hadden willen plaatsen, dan zouden zij veeleer hun *eigen* Boeddha, en dat is de *vierde*, genomen hebben; *hun* verlosser. De anderen hebben voor hen geen andere dan een geschiedkundige beteekenis.

De Dhjâni-Boeddha's verklaren dus de Bârâboedoer-beelden niet ten volle, en dan nog alleen die der ronde terrassen en der *vier* benedenmuren, en daarom meende ik, dat men, ondanks 't verschil in de houding der handen, *alle* Boeddha's der *vijf* ringmuren als *één* afzonderlijke groep, die der ronde terrassen als een *tweede*, en dien van den gesloten dagob als den eenigen vertegenwoordiger van een *derde* groep kon beschouwen en dan de *eerste* groep volgens de plaatsing der *vijf* beelden met de vijf overeenkomstige hemelstreken in verband kon brengen, waarvan we SIDDHÂRTHA onmiddellijk na zijn geboorte bezit zagen nemen. En zoo dan deze groep den

⁽¹⁾ Zie: »Een Boeddhistenkoning op den Bârâboedoer» in Tijdschr. v. Ind. L., T. en Vkk. van 1896.

Boeddha voorstelt, in betrekking tot de wereld, die misschien door de onder hem geplaatste beeldwerken vertegenwoordigd werd, dan kan men, ongeveer zooals WILSEN en LEEMANS reeds deden, in de aan die wereld onttrokken en daarboven verheven beelden der ronde boventerrassen den Boeddha als *Arahat*, in een hooger toestand van reinheid of heiligheid, wellicht reeds in 't *nirwāna*, zien, en eindelijk in den geheel door den grooten middendagob omsloten en dus onherroepelijk van de wereld gescheiden Boeddha 't *parinirwāna* vermoeden, dat is: de *volkomen* oplossing in 't oneindige *niet-zijn*; de *dood zonder wedergeboorte* en 't *einddoel* van alle leven (1).

Want die dagob was een gesloten graf, dat wellicht eenmaal de vaas bevatte, waarin de overblijfselen van den werkelijk gestorven Boeddha voorondersteld werden te rusten: de asch van den grooten wijze, den smetteloozen leeraar, den prediker van 't *nirwāna*; een vingergreep stof van den goddelijken Meester, den verlosser van allen, die leven en lijden, die denken, gevoelen en sterven.

De heer GROENEVELDT, de meest bevoegde kenner onzer Hindoe-oudheden in Indië, zag in 't onvoltooide beeld van den middendagob een voorstelling van den *Adi-Boeddha*, en ik erken, dat deze zienswijze dat beeld in zijn volkomen afgezonderde *plaatsing* volkomen zou verklaren, zoo geen andere bezwaren daartegen aangevoerd konden worden. Maar die ontbreken niet. Vooreerst de houding der handen, die op den *tweeden Dhjāni-Boeddha* wijst of een anderen bepaalden zin moet hebben. Dan de *onpersoonlijkheid* van den onstoffelijken *Adi-Boeddha*, die door geen persoonlijken vorm kan voorgesteld worden. In *Nepāl* en *Tibet* beeldt men hem daarom *niet* af, maar stelt men hem voor door een symbool; een cirkel of wel een paar oogen (2).

(1) Analogon van deze drie groepen zijn mij van elders niet bekend, en mijn verklaring is dus niet meer dan een onbewezen stelling, die onjuist kan zijn.

(2) Zie OLDFIELD'S *Sketches from Nipāl*, bl. 90 en 157 en de platen tegenover bl. 219 en 260 van 't tweede deel.

Zouden de Mahājānisten van Java in dit geval zoo geheel anders gehandeld hebben? Analogen van zulk een voorstelling zijn trouwens, voor zoover ik heb kunnen nagaan, onbekend.

Ik zie in dien Boeddha geen Dhjāni-Boeddha, maar alleen den Boeddha, den volkomen leeraar, die daarom in de houding afgebeeld werd, die, volgens den koning van Siam de Boeddha-wording voorstelt en ook op alle beeldwerken teruggevonden wordt, die op die Boeddha-wording betrekking hebben (1).

Elke houding heeft haar eigen beteekenis, en er zijn er veel meer dan vijf ook in 't hīnājānistische Siam, waar men geen Dhjāni-Boeddha's kent.

En zoo is 't ook met de houding van den *zesden*. lang onverklaard gebleven, Boeddha van den hoogsten ringmuur gesteld. Duim en wijsvinger, kringvormig aangevoegd, verbeelden den *tjakra*, 't symbool van de zonneschijf en tevens van de *dharma*, de boeddhistische *Leer*.

Boeddha is daar dus voorgesteld als *leeraar*, de *leer predikend* aan alle volken en *dus* naar *alle* windstreken. En dat wordt volkomen bevestigd door 't feit dat op *alle* beeldwerken (ook de vele aan den achterwand der tweede galerij), waarop de Boeddha predikend voorgesteld wordt, duim en wijsvinger der rechterhand op dezelfde wijze samengevoegd zijn.

Dat men dien predikenden Boeddha op den hoogsten muur geplaatst heeft, wordt begrijpelijk, als men bedenkt dat de prediking der leer de hoogste levensuiting van 't Boeddhisme is.

(1) W. L. 187, 189, 191, 193 en 195, of 1 na den *eersten* hoek en 1, 2, 3 en 4 na den *tweeden* hoek na de *noorder* trap in de bovenreeks van den achterwand der eerste galerij.

XI.

Ten slotte nog een en ander over de beeldwerken van den oorspronkelijken voet van den buitenmuur, wier bestaan eerst in 1886 ontdekt, en die in 1890 achtereenvolgens ontbloot en in lichtdruk afgebeeld en vervolgens weder op de oude wijze bedekt en voor goed aan onze oogen onttrokken werden.

Zij zijn uitgehouwen op een vooruitspringenden muurvoet, die vrij diep beneden 't zware klokojief, dat nu weder als sokkel op 't buitenterras rust, om den ganschen 36 hoekigen tempel heenloopt, maar alleen aan 24 van de 40 muurvakken. De beide zijden van elk der beide voorsprongen van de vier naar de verschillende windstreken gekeerde tempelfronten zijn niet behouwen, en de vier midden-voorsprongen werden door de trappen in twee vakken gedeeld. Elk vak bevat 6 of 8 beeldwerken, die 1 M. lang en $\pm$ 80 cM. hoog zijn. De gansche reeks was waarschijnlijk door een stelsel van eenvoudige platte handen of lijsten van 't bovengenoemde klokojief gescheiden en tot een, alleen door de vier trappen verbroken, samenhangend geheel verbonden.

Indien de 160 tafereelen een reeks van opvolgende gebeurtenissen of legenden voorstellen, dan moet men natuurlijk weder, als bij bijna alle andere boeddhistische tempels ⁽¹⁾, den aanvang van die reeks bezuiden de oostelijke trap zoeken en haar van daar door 't zuiden, westen en noorden tot aan 't uitgangspunt in 't oosten volgen.

Bij 't opnemen der lichtbeelden is dat *niet* in acht genomen, omdat op verschillende plaatsen tegelijk begonnen en voort-

(1) Zie o. a. mijn werken over de bouwvallen van *Parambanan*.

gewerkt werd, zonder dat het aantal der beeldwerken nog bekend was. Zij zijn naar de verschillende vakken met letters en in ieder vak verder met cijfers gemerkt geworden, waarbij de nummers nu eens in de juiste richting en dan weder in de omgekeerde volgen. Op enkele afdrukken zijn die nummers en letters niet meer te vinden, maar vermoedelijk met den papierrand weggesneden.

Gelukkig konden potlood-cijfers aan de achterzijde, al waren die dan van een willekeurig punt uitgegaan en in verkeerde richting vervolgd, mij terecht helpen.

Voor hen, die deze lichtbeelden willen onderzoeken, geef ik de letters en cijfers hier in de *juiste* opvolging der beeldwerken, aanvangend bezuiden de oostertrap met C. 1.

C 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

B 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8;

A 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

U 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

T 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

S' 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

S 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

R 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8;

Q 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

P 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

O 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

N' 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

N 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

M 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8;

L 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

K 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

I 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

H' 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

H 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

G 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8;

F 1, 2, 3, 4, 5 en 6;

E 6, 5, 4, 3, 2 en 1;

D 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2 en 1; en

C' 6, 5, 4, 3, 2 en 1.

Van deze 160 beeldwerken zijn zes erg beschadigd, waarvan één zelfs geheel verloren is gegaan (R 5). Zeven hebben geleden doch minder erg. Gedeeltelijk onafgewerkt bleven twintig voorstellingen (C 3 en 4, B 7, A 2, U 4, S 1, O 7, N 5, M 2, K 4 en 3, H' 2, H 1, G 4 en 8, F 2, 4 en 6, D 3 en C' 1.) Gedeeltelijk wel afgewerkt, maar overigens zelfs nog niet in omtrekken geschetst zijn drie tafereelen (H' 1, F 1 en D 4), en pas voor een klein deel in schets begonnen één (I 1).

Op de platte lijst boven de reeks zijn enkele korte opschriften in oud-javaansche karakters, volgens professor KERN van omstreeks 'tjaar 800 van de *Sjaka*-jaargestelling, gegrift, ruw en oppervlakkig, als waren zij met een mes in den steen gekrast, en wel boven H 1, 2, 3, 4 (tweemaal), 5 (*bis*) en 6 (*bis*); F 1, 4 en 5, E 6 en 5; en D 8, 6 (*bis*), 5 (*bis*), 4, 3 en 1 (*bis*) ⁽¹⁾.

Eenige *legenda* zijn niet of nauwelijks meer leesbaar, doch zoover zij door Dr. J. BRANDES te Batavia gelezen werden, leeren ze ons niet veel meer dan wat we door een aandachtig onderzoek der beelden kunnen begrijpen. b. v. dat de *sembah* van de om een graftombe of heiligdom gezeten personen een huldiging van een *tjaitja* voorstelt ⁽²⁾.

Enkele opschriften kunnen, volgens BRANDES, den naam van een der aftebeelden personen voorstellen. Een aanwijzing dus voor den beeldhouwer.

De onvoltooide en de nauwelijks begonnen beeldwerken bewezen ook hier weder, evenals aan andere *tjandj's*, dat die

⁽¹⁾ G 5 is verkeerdelijk met G 6 gemerkt, evenals 't volgende dat juist genommerd is.

⁽²⁾ Elke *dagob* is een *tjaitja*, maar niet iedere *tjaitja* een *dagob*. Dit wordt hij alleen, als hij één of meer relikwiën bevat, zie KERN bl. 13 en vv. 't Ware dus beter alle *dagob*-vormige ornamenten *tjaitja's* en alleen den middenbouw *dagob* te noemen.

Ik zag Boeddhisten op *Seilon* den *dagob* van de pagode *te Kelany* nog op dezelfde wijze huldigen.

voorstellingen pas op de volbouwde tempelmuren werden uitgehouden.

Ik heb in deze beeldwerken geen doorlopende reeks kunnen herkennen. Onder vele huiselijke en enkele landelijke tafereelen treft men een paar vogeljachten aan, met blaasroer of hoog en pijl (M. 5 en 3) en één vischvangst met werpnet (I 6); één krijgdsans (C 5) en een paar andere dansuitvoeringen, waarbij o. m. een van een windzak voorzien blaasinstrument bespeeld wordt (S 2 en R 7). Verder vele aanbiedingen van spijs- of bloemenoffers aan Bodhisatwa's of andere eerwaardige personen en eenmaal aan den Dhjāni-Boeddha AMITĀBHA of aan den Boeddha dezer wereld, in de houding die *overdenking* of misschien ook den *dood* beteekent, (K 3), door zes, door kronen en lichtschijven onderscheiden mannen (Bodhisatwa's?) Op één beeldwerk is AMITĀBHA of de Boeddha in die houding viermaal afgebeeld, als askeet in de wildernis (K 2). Demonen of *rākshasa's*, meestal andere personen aanvallend of doodend, komen enkele malen voor (M 2, 3, 6, 7 en 8), *tjaitja's* meermalen (U 3, T 6, 4 en 3, K 4, G 6, F 6, E 6, D 8, 6 en 3 en C' 6). *Bodhiboomen*, door *pajoeng's* gedekt en met een paar *gandharwa's* onder hun lommer, vijfmalen (K 6, G 4, F 3, (bis, E 4 en C' 6); zonder *pajoeng*, maar met *gandharwa's* tweemaal (K 5 en H 6), en alleen met een *pajoeng* eenmaal (D 4).

Ook de *tjakra* van WISHNOE is een enkele maal op een lotuskussen aan den hemel afgebeeld (C 2).

Ik meen hiermede alles gezegd te hebben wat in een zoo kort bestek als voor mijn doel aangewezen was, van een monument als de *Bārāboedoer* gezegd kan worden, zonder door noodelooze uitvoerigheid vermoeiend of vervelend te worden. Wie door de aanschouwing van den prachtbouw en 't lezen van dit opstel mocht worden opgewekt om meer van 't Boeddhisme en zijn heiligdommen te willen weten, leze de werken

die ik bij de studie van dit onderwerp geraadpleegd heb ⁽¹⁾. Al is 't Boeddhisme op Java en in een groot deel van Voor-Indië ondergegaan, het telt nog altijd meer belijders dan eenige andere gods- of kerkdienst ooit geteld heeft, en 't verheft zich door zijn leer van liefde en van zelfbeheersching en door zijn gelukkige verdraagzaamheid ver boven alle.

Jogjākartā, November 1899.

(1) H. KERN, *Geschiedenis van het Boeddhisme in Indië*. Haarlem, 1884.
T. W. RHYS DAVIDS, *Het Boeddhisme en zijn stichter*, Amsterdam, 1879.
B. H. HODGSON, *Essays on the languages, literature and religions of Nepal and Tibet*, London, 1874.
C. LEEMANS, *Bārāboedoer op het eiland Java*. Leiden, 1873.
H. A. OLDFIELD, *Sketches from Nipal*, London 1880, II.
Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en volkenkunde van Ned.-Indië, 1893 en 1897.

